

δ' ἀπορίαν καὶ τὸ πᾶσαν μὲν ἐπιστήμην εἶναι τοῦ καθόλου καὶ τοῦ τοιουδί, τὴν δ' οὐσίαν μὴ τοῦ καθόλου εἶναι, μᾶλλον δὲ τότε τι καὶ χωριστόν» (1).

Διὰ τῆς γραμμῆς του αὐτῆς ὁ Ἀριστοτέλης, καίτοι παρεξηγήσας τὸν Πλάτωνα, προχωρεῖ ἐν τούτοις ἕνα βῆμα περαιτέρω τῆς Πλατωνικῆς φιλοσοφίας. Δέχεται μὲν τὴν θεωρητικὴν γνῶσιν τῆς ἀληθείας ὡς τὴν ὑψίστην ἀρετὴν καὶ ὡς παρέχουσαν τὴν ὑψίστην ἡδονὴν εἰς τὸν ἄνθρωπον, ἀναγνωρίζει ὅμως καὶ τὴν ἀνάγκην τῆς πρακτικῆς τοιαύτης ἢ μᾶλλον ζητεῖ νὰ στηρίξῃ τὴν θεωρητικὴν γνῶσιν ἐπὶ τῆς ἐπισταμένης μελέτης τῶν αἰσθητῶν, ἐντὸς τῶν ὁποῖον ζῆ ὁ ἄνθρωπος καὶ εἰς τὰ ὁποῖα συναντῶμεν τὴν πρώτην πραγματικότητα. Μὲ τὴν θεωρίαν του ταύτην εἰσάγει πρῶτος τὴν ἐμπειρίαν ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ καὶ ἐξασφαλίζει μεγαλυτέραν βεβαιότητα καὶ ἀκρίβειαν εἰς τὴν ἔρευναν.

Αὕτῃ εἶναι ἡ λεπτὴ διάκρισις μεταξὺ Πλάτωνος καὶ Ἀριστοτέλους καὶ ἣτις ἀκολουθεῖ τὸν δεύτερον καθ' ὅλην τὴν ἔρευναν αὐτοῦ. Ὁ Ἀριστοτέλης χωρίζει Πρακτικὴν καὶ Θεωρητικὴν νόησιν. Καὶ ἡ μὲν Πρακτικὴ κινεῖται πάντοτε ἐντὸς τῶν αἰσθητῶν καὶ δὴ πάντοτε ἐντὸς τεχνικῶν λογικῶν πεδίων, ἅτινα θὰ χρησιμεύουν ὡς ὁ ἀπαραίτητος κανὼν πρὸς μελέτην τοῦ σχετικοῦ ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ. Ἡ δὲ θεωρία θὰ μένη ὁ τελικὸς ἰδανικὸς σκοπὸς τοῦ ἀνθρώπου καὶ διὰ τὸν Ἀριστοτέλη, ἀκριβῶς ὡς καὶ παρὰ Πλάτωνι.

ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΤΟΥ ΚΟΣΜΟΥ ΔΙΑ ΤΟΝ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗ

Μὲ τὴν πεποίθησιν, ὅτι ἡ οὐσία ἐνυπάρχει τοῖς αἰσθητοῖς, χωρεῖ τώρα κατ' ἴδιον σύστημα ὁ Ἀριστοτέλης πρὸς μελέτην τοῦ κόσμου. Ζητεῖ νὰ συλλάβῃ τὴν πραγματικότητα καὶ τὸ μυστήριον τῆς γενέσεως τοῦ ὅλου κόσμου, ἀναλύων τὸ ὄν μέχρι καὶ τῶν τελευταίων νοητῶν στοιχείων αὐτοῦ. Ἐκ τῶν ἐσχάτων πάλιν χωρῶν θὰ ἀνέλθῃ μέχρι καὶ τῶν τελειοτάτων καὶ θὰ ζητήσῃ διὰ λεπτῶν ὀρισμῶν καὶ ἀναλογιῶν νὰ συλλάβῃ εἰς ἕν σύνολον τὸν ἐνιαῖον φυσικὸν κόσμον. Εἰς τὴν ἔρευνάν του αὐτὴν ὁ φιλόσοφος δὲν ἔχει εἰς τὴν διάθεσίν του τὰ τεχνικὰ μέσα ποὺ διαθέτει ὁ φυσικὸς ἐπιστήμων τῆς σήμερον. Βάσις εἶναι ἡ ψυχικὴ του δίψα πρὸς σύλληψιν τῆς πραγματικότητος καὶ ἡ προσεκτικὴ παρατηρητικότης. Δὲν ζητεῖ νὰ ἀποστηθίσῃ ὀρισμούς τινάς, ἀλλὰ ἐρευνῶν δημιουργεῖ τοιούτους.

1. Τῶν μὲν τιμῶν καὶ θείων «εἰ καὶ κατὰ μικρὸν ἐφαπτόμεθα (ὅμως διὰ τὴν τιμιότητα τοῦ γνωρίζειν) ἡδίων ἢ τὰ παρ' ἡμῖν ἅπαντα (τὰ φυσικὰ ὄντα), ὥσπερ καὶ τῶν ἐρωμένων τὸ τυχὸν μικρὸν μόριον κατιδεῖν ἡδίων ἐστὶ ἢ πολλὰ ἕτερα καὶ μεγάλα δι' ἀκριβείας ἰδεῖν». Ἡ δὲ γνῶσις τῶν φυσικῶν «διὰ τὸ πλησιέστερον ἡμῖν εἶναι καὶ τῆς φύσεως (ἡμῶν) οἰκειότερα ἀντικαταλλάττεται τι πρὸς τὴν περὶ τὰ θεῖα σοφίαν».

Ἡ Κίνησις. Ἐκεῖνο πού ἐλκύει κυρίως τὴν προσοχὴν τοῦ Φιλοσόφου εἶναι ἡ ἐν ὄλῳ τῷ κόσμῳ παρατηρουμένη κίνησις καὶ δὴ ἡ σκόπιμος τοιαύτη. «Οὐδὲν γὰρ ὡς ἔτυχε κινεῖται». Τοῦτο παρατηρεῖται τόσον εἰς τὰ οὐράνια σώματα ὅσον καὶ εἰς τὸν πλέον μικρότερον ὀργανισμόν ἐν τῇ φύσει. Ὁλόκληρος ἡ γένεσις τοῦ κόσμου εἶναι μία σκόπιμος κίνησις «ἀπό τι καὶ πρὸς τι». Τοῦτο ἄλλωστε σημαίνει ἡ λέξις «φύσις» ἐν τῇ Ἑλληνικῇ φιλοσοφίᾳ, πᾶν ὅ,τι φύεται, γεννᾶται καὶ ἀναπτύσσεται καθ' ὠρισμένον σχέδιον καὶ πρὸς ὠρισμένον σκοπόν.

Τὸ γίνεσθαι τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου εἶναι τι τὸ θετικόν· οὔτε ἀπλῆ ἀλλοίωσις, «ἑτεροίωσις» τῆς πρώτης ἀρχῆς, ὡς ἐδέχθησαν οἱ Ἴωνες φιλόσοφοι, οὔτε αὐταπάτη τις, ὡς ἐδόξαζον οἱ Ἑλεᾶται, οὔτε ἀπλῆ μηχανικὴ σύνθεσις καὶ διάλυσις τῶν ἀτόμων, ὡς ἐπίστευσαν οἱ Ἀτομικοί. Κατὰ τὴν γένεσιν τοῦ κόσμου λαμβάνει χώραν μία πραγματικὴ μεταβολὴ τῆς ὕλης—καὶ οὐχὶ ἀπλᾶ ἀντιθέσεις θερμοῦ καὶ ψυχροῦ. Γίνεται τι, ὃ πρότερον δὲν ὑπῆρχε. Γίνεται μία ἀλλαγὴ καταστάσεως. Χωρὶς γὰρ ἀλλάσσει ριζικῶς τὸ ὑποκείμενον (ὕλη), γίνεται ἐπ' αὐτοῦ νέον τι, «ὃ πρότερον οὐκ ἦν».

Ἡ Ὑλὴ καὶ ἡ Μορφή. Τὰς παρατηρήσεις του κάμνει ὁ φιλόσοφος ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἰδίᾳ ἐπὶ τῆς τέχνης. Εἰς τὸν ἄνθρωπον καὶ τὰς ἐνεργείας του ἔχομεν τὸν ὅλον κόσμον ἐν σμικρογραφίᾳ, μὲ ὅλας τὰς ἀναλογίας. Χωρὶς τὸν ἄνθρωπον οὐδεμία φιλοσοφία. Ὁ Ἀριστοτέλης στρέφεται διαρκῶς ἀπὸ τὸν ἄνθρωπον εἰς τὴν φύσιν καὶ ἀπὸ ταύτης εἰς τὸν ἄνθρωπον ζητῶν διὰ παντὸς τρόπου κάποιον προσανατολισμόν. Τί βλέπομεν εἰς τὴν ζωὴν τοῦ ἀνθρώπου, ἣτις εἶναι μία πραγματικὴ δημιουργία; Ὁ ἄμουσος ἄνθρωπος διὰ τῆς σπουδῆς γίνεται μουσικός. Ὁ ἄμορφος χαλκὸς διὰ τῆς ἐπεξεργασίας αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ καλλιτέχνου γίνεται ἔμμορφος ἀνδριάς, σφαῖρα κ.τ.ῶ. Τὰ ἄμορφα καὶ ἀτάκτως ἐρριμμένα ὑλικά διὰ τῆς ἐπεμβάσεως τοῦ μηχανικοῦ λαμβάνουν μορφήν. Εἰς ὅλας τὰς περιπτώσεις διαπιστώνει ὁ φιλόσοφος ὅτι ναί μὲν γίνεται τι, ὅπερ πρότερον δὲν ὑπῆρχεν, ἢ κατάστασις τοῦ ὑποκειμένου μετεβλήθη, ὃ ἄμουσος ἄνθρωπος ἔγινε μουσικός, πλὴν τὸ ὑποκείμενον καθ' αὐτὸ δὲν μεταβάλλεται ριζικῶς. Ὁ ἄμουσος ἄνθρωπος μένει πάλιν ἄνθρωπος καὶ ὅταν ἀκόμη ἔγινε μουσικός. Ὁ χαλκὸς ἔμεινε χαλκὸς καὶ ὅταν ἔλαβε τὴν μορφήν τοῦ ἀνδριάντος ἢ τῆς σφαίρας. Ἐκεῖνο τὸ ὅποιον ὅμως προσετέθη καὶ εἰς τὰς τρεῖς περιπτώσεις ὡς νέα κατάστασις εἶναι μία νέα «μορφή», τὴν ὅποιαν παίρνουν τὰ ὑποκείμενα ὡς μίαν νέαν ἰδιότητα αὐτῶν καὶ τὴν ὅποιαν πρὶν δὲν εἶχον. Ἡ προσθήκη αὐτὴ εἶναι «πλήρωσις» μιᾶς ἐλλείψεως, ἣτις ὑπῆρχεν ἐν ἀρχῇ εἰς τὸ ὑποκείμενον.

Ὡστε ἡ μεταβολὴ ἡ ὅποια ὄντως ἐγένετο ἐπὶ τοῦ ὑποκειμένου εἶναι μία δευτερεύουσα ποιοτικὴ καὶ οὐχὶ οὐσιαστικὴ ἀλλαγὴ τοῦ ὑποκειμέ-

νου. «Τὸ ἄμουσον γίνεται μουσικὸν καὶ ὁ ἄμουσος ἄνθρωπος μουσικὸς ἄνθρωπος» (1).

Βαθυτέρα παρατήρησις τῶν παραδειγμάτων μᾶς δίδει τὸν πρῶτον κανόνα τοῦ γίνεσθαι: Παντοῦ ἔχομεν κάτι τὸ ἀμετάβλητον ὡς βάσιν, τὸ «ὑποκείμενον». Εἰς τοῦτο προστίθεται τώρα διὰ τινος ἐνεργείας μία ὠρισμένη μορφή. Τὸ δὲ νέον ὅπερ ἐγένετο δὲν εἶναι ὅλως τι νέον, ὡς ἐκ τοῦ μηδενὸς εἰς τὸ εἶναι ἔλθόν, ἀλλ' ἀπλῶς μία προσθήκη εἰς τὸ ὑπάρχον ἤδη ὑποκείμενον. Μία μετάβασις ἀπὸ τοῦ ἀμόρφου ὑποκειμένου εἰς τὸ ἔμμορφον τοιοῦτον. Ὑποκείμενον καὶ στερήσις μορφῆς ἀφ' ἑνός, ὑποκείμενον καὶ μορφή ἀφ' ἑτέρου. Ἡ μορφή προστίθεται εἰς τὸ ὑποκείμενον καὶ παράγεται οὕτω τὸ αἰσθητὸν ἀντικείμενον, ὡς ἔμμορφον ὄν. Τοῦτο βλέπει ὁ φιλόσοφος νὰ συμβαίη εἰς ὅλον τὸν φυσικὸν κόσμον καὶ ἰδίᾳ εἰς τὰ φυτὰ καὶ τὰ ζῶα. Τὸ ἀμορφον δένδρον ἐν τῷ σπέρματι γίνεται βαθμηδὸν διὰ φυσικῆς ἐνεργείας τέλειον ἔμμορφον δένδρον (2). Μὲ τὴν λεπτοτάτην αὐτὴν διάκρισιν ζητεῖ ὁ Ἀριστοτέλης νὰ δικαιώσῃ τὴν πραγματικότητα τῆς γενέσεως τοῦ κόσμου ἔναντι τῶν ἀμφισβητούντων αὐτὴν Ἀτομικῶν καὶ Ἐλεατῶν. Οἱ μὲν ἀρνοῦνται τὴν γένεσιν, ἐφ' ὅσον δέχονται αὐτὴν, ὡς τινὰ ἀπλῆν σύνθεσιν καὶ διάλυσιν ὑλικῶν ἀτόμων. Οἱ δὲ ἀρνοῦνται αὐτὴν θεωρητικῶς, διότι, ὡς λέγουσιν, ἐκ τοῦ μηδενὸς οὐδὲν γίνεσθαι οὐδὲ τὸ ἤδη ὄν γίνεσθαι ποτὲ «μὴ ὄν», ὅπερ θὰ συνέβαινε κατὰ τὴν διάλυσιν τῶν ἀτόμων, ἐὰν ὄντως ὑπῆρχε γένεσις καὶ φθορά. Ἐναντίον τούτων διαπιστώνει ὁ Ἀριστοτέλης α) ὅτι ἔχομεν ὄντως γένεσιν, ἐφ' ὅσον σημειοῦται πραγματικὴ ἀλλαγὴ καταστάσεως τῆς ὕλης, ὡς ὑποκειμένου, β) ὅτι ἡ γένεσις δὲν γίνεται ἐκ τοῦ «ἀπολύτου μηδενός», ἀλλ' ἐκ τῆς «στερήσεως» μιᾶς ιδιότητος, ἣτις εἶναι τὸ «σχετικὸν μὴ ὄν». «Οὔτε γὰρ τὸ ὄν γίνεσθαι (λέγουσιν οἱ Ἐλεᾶται) ἐκ τε μὴ ὄντος

1. Φυσ. 190 β 1. Περί γεν. καὶ φθορᾶς. Α, 3 317 β 15 «τρόπον μὲν τινὰ ἐκ μὴ ὄντος ἀπλῶς γίνεται, τρόπον δὲ ἄλλον ἐξ ὄντως ἀεί (γίνεται ἕκαστον). Τὸ γὰρ δυνάμει ὄν ἐντελεχείᾳ δὲ μὴ ὄν ἀνάγκη προϋπάρχειν λέγομεν ἀμφοτέρως... εἰ γὰρ τι γίνεται δῆλον ὡς ἔσται δυνάμει τις οὐσία, ἐντελεχείᾳ δ' οὐ, ἐξ ἧς ἡ γένεσις ἔσται καὶ εἰς ἣν ἀνάγκη μεταβάλλειν τὸ φθειρόμενον».

2. «Τῶν δὲ γιγνομένων τὰ μὲν φύσει γίνεσθαι τὰ δὲ τέχνη τὰ δὲ ἀπὸ αὐτομάτου... ὑπὸ τε τινος γίνεσθαι ἐκ τινος καὶ τί... (τὸ ἐξ οὗ λέγομεν ὕλην τὸ ὑφ' οὗ τῶν φύσει τι ὄντων, τὸ δὲ τι ἄνθρωπος ἢ φυτὸν... (ὡς τὸ ἀποτέλεσμα) ἀ δὴ μάλιστα λέγομεν οὐσίας εἶναι» Met. VII 71032 α 12 ὥστε δῆλον... ὅτι τὸ γενόμενον ἅπαν ἀεί σύνθετον ἔστι, καὶ ἔστι μὲν τι γινόμενον, ἔστι δὲ τι ὃ τοῦτο γίνεται, καὶ τοῦτο διττόν: ἢ γὰρ τὸ ὑποκείμενον (χαλκός, ἄνθρωπος) ἢ τὸ ἀντικείμενον· λέγω δὲ... τὴν μὲν ἀσχημοσύνην καὶ τὴν ἀμορφίαν ἢ τὴν ἀταξίαν τὸ ἀντικείμενον τὸν δὲ χαλκὸν ἢ τὸν λίθον ἢ τὸν χρυσὸν τὸ ὑποκείμενον. (Φανερόν οὖν ὅτι γίνεται πᾶν ἐκ τε τοῦ ὑποκειμένου καὶ τῆς μορφῆς· ἔστι δὲ τὸ ὑποκείμενον ἀριθμῶ μὲν ἓν, εἶδει δὲ δύο), ἢ ὕλη καὶ ἡ στερήσις. Phys. I 6.

οὐδὲν ἂν γενέσθαι· ἡμεῖς δὲ καὶ αὐτοὶ (ὁμοῦ) φαμέν γίνεσθαι μὲν οὐδὲν ἄπλωσ ἐκ μὴ ὄντος ὅμως μέντοι γίνεσθαι ἐκ μὴ ὄντος, οἷον κατὰ συμβεβηκὸς (μὴ ὄντος)· ἐκ γὰρ τῆς στερήσεως, ὃ ἐστὶ καθ' ἑαυτὸ μὴ ὄν, οὐκ ἐνυπάρχοντος γίνεταί τι»⁽¹⁾ «ἔξ ἀμούσου καὶ ὁ ἀμούσος ἄνθρωπος γίνεται μουσικὸς» καὶ οὐχὶ ἐκ τοῦ μηδενός· «ἀεὶ γὰρ ἐστὶ τι ὃ ὑπόκειται, ἔξ οὗ γίνεταί τὸ γιγνόμενον, οἷον τὰ φυτὰ καὶ τὰ ζῶα ἐκ σπέρματος (αὐξανόμενα), ἀνδριάς ἐκ χαλκοῦ (μετασχηματίζει ἢ ἀφαιρέσει, οἷον ἐκ τοῦ λίθου ὁ Ἑρμῆς...)⁽²⁾.

Εἰς τὸ φυτὸν καὶ τὸ ζῶον δὲν βλέπομεν εὐκόλως ποῖον τὸ πάσχον τὴν μεταβολὴν ὑλικὸν καὶ ποία ἡ ἐνεργοῦσα δύναμις. Ἐδῶ θὰ μᾶς βοηθήσῃ ἡ ἀναλογία—χωρὶς ἀναλογίαν οὐδὲν δυνάμεθα νὰ γνωρίσωμεν, ἀρκεῖ μόνον νὰ λαμβάνωμεν τὰ εὐστοχα παραδείγματα.—Τὴν καλλιτέραν ἀναλογίαν θὰ μᾶς δώσῃ ἐνταῦθα ἡ οἰκοδομὴ τῆς οἰκίας. Πρὸ τῆς οἰκομῆς ἔχομεν δύο τινά: τὰ ὑλικά, ὡς ὑποκείμενον, καὶ τὴν μορφήν τῆς οἰκίας ἐν τῷ νῷ τοῦ ἀρχιτέκτονος.

Ὅταν ἡ ἡρεμοῦσα ἐν τῷ νῷ τοῦ ἀρχιτέκτονος μορφή τεθῆ διὰ τῆς θελήσεως αὐτοῦ εἰς ἐνέργειαν, τότε ἡ ὕλη τίθεται εἰς κίνησιν καὶ μορφοῦται βαθμηδὸν εἰς οἰκίαν. (Ἡ μορφή τῆς ὑγείας ἐν τῷ νῷ τοῦ ἰατροῦ ἐνεργοῦσα καθιστᾷ τὸν ἀσθενῆ ὑγιῆ).

Ἡ μορφή λοιπὸν εἶναι ἡ ἐνεργοῦσα καὶ ἐν τῇ φύσει, καὶ ἡ ὕλη εἶναι ἡ πάσχουσα, συμπεραίνει ὁ φιλόσοφος. Ὑλὴ καὶ μορφή εἶναι τὰ δύο στοιχεῖα, ἐξ ὧν γίνεταί ὁ ὅλος φυσικὸς κόσμος. Μόνον ὅτι εἰς μὲν τὴν ἀνθρωπίνην τέχνην ἡ μορφή ἐνεργεῖ ἔξωθεν εἰς δὲ τὴν φύσιν ἔσωθεν καὶ κατὰ καλλίτερον πρόπον. «Ἡ μὲν οὖν τέχνη ἀρχὴ ἐν ἄλλῳ (ἔξωθεν) ἡ δὲ φύσις ἀρχὴ ἐν ἑαυτῷ»⁽³⁾.

Μορφή καὶ ὕλη λοιπὸν εἶναι τὰ δύο πρῶτα νοητὰ στοιχεῖα τῆς οὐσίας τοῦ παντός. Αἰσθητῶς δὲν ὑπάρχουν ταῦτα χωριστὰ ἐν τῇ φύσει.

Ἡ Ὑλὴ. Μετὰ τὴν γενικὴν διαπίστωσιν τῶν δύο στοιχείων τοῦ κόσμου προχωρεῖ, ὁ φιλόσοφος, εἰς τὸν ἀκριβέστερον προσδιορισμὸν τῆς οὐσίας καὶ τῆς πρὸς ἀλληλα σχέσεως αὐτῶν, διότι ἐξ αὐτῶν θὰ κατανοηθῆ καὶ ἡ οὐσία τοῦ ὅλου κόσμου.

Ἡ ὕλη ὡς βᾶσις πρὸς γένεσιν τοῦ ὅλου κόσμου, μόλις νοερῶς συλλαμβανομένη καθ' ἑαυτήν, δὲν εἶναι τὸ ὄν ἀλλ' οὐδὲ καὶ τὸ «μὴ ὄν ἀπλωσ». Ἀμφότερα ταῦτα—ὡς ἤδη ἐλέχθη—ἀποκλείουν τὴν γένεσιν. Τί λοιπὸν εἶναι ἡ ὕλη; Ἐδῶ ἀνακαλύπτει ὁ Σταγειρίτης ἕνα νέον ὄρον. Οὔτε τὸ πραγματικὸν ὄν οὔτε τὸ καθαρὸν «μὴ ὄν», ἀλλὰ τὸ «δυνάμει ὄν», κάτι

1. Ἐνθα ἄ.

2. Φυσ. 190 α 28.

3. Μετ. Α, 3. 1070 α 1 ἐ.

τὸ ὁποῖον ἔχει τὴν δυνατότητα νὰ γίνη ὄν. Εἶναι «τι», ὅπερ στερεῖται τῶν πάντων καὶ ὅμως δύναται νὰ γίνη τὰ πάντα. Δὲν ἔχει μορφήν, σχῆμα, διὰ τοῦτο καὶ δὲν γνωρίζεται. «Ἡ δ' ὕλη ἄγνωστος καθ' αὐτήν» «τὸ γὰρ δυνάμει ὄν καὶ μὴ ἐντελεχείᾳ (ὄν) ἀόριστον ἐστί». «Ἄειδές καὶ ἄμορφον δεῖ τὸ ὑποκείμενον εἶναι μάλιστα γὰρ ἂν οὕτω δύναίτο ρυθμίζεσθαι» (1).

Ὡς τοιαύτη ἡ ὕλη δὲν εἶναι κἄν Οὐσία. Ἐὰν διὰ τῆς Οὐσίας θέλωμεν νὰ προσδιορίσωμεν αὐτήν ὡς ὑπάρχουσαν, τὸ πολὺ δυνάμεθα νὰ ὀνομάσωμεν αὐτήν «οὐσίαν δυνάμει». Τὸ ἄγαλμα πρὶν ἢ λάβῃ τὸ σχῆμα δὲν εἶναι ἀκόμη τοιοῦτον. Κάτι ἄλλο δύναται νὰ εἶναι οὐχὶ ὅμως ἀνδριάς· «ἀνδριάς δυνάμει» δύναται νὰ λεχθῆ.

Ἡ ὕλη ἄρα εἶναι τι «σχεδὸν μὴ ὄν», μόλις νοουμένη καθ' ἑαυτήν καὶ ὅμως ὅλως ἀναγκαία ὡς τις γενικὴ βᾶσις, ἐφ' ἧς ἐξελίσσεται ἡ ὄλη γένεσις τοῦ κόσμου. «Ἔστι δ' ὕλη μάλιστα μὲν καὶ κυρίως τὸ ὑποκείμενον γενέσεως καὶ φθορᾶς δεκτικῶν, τρόπον δὲ τινὰ καὶ ταῖς ἄλλαις μεταβολαῖς». Ἐπειδὴ ὅλος ὁ κόσμος εἶναι αἰώνιος καὶ ἡ ὕλη, ὡς ἀναγκαῖον ὑποκείμενον τῆς αἰωνίου γενέσεως, εἶναι καὶ αὕτη αἰωνία καὶ ἀφθαρτος καὶ ἀναλλοίωτος καθ' ἑαυτήν.

«Ἀφθαρτον καὶ ἀγέννητον ἀνάγκη αὐτήν εἶναι, εἴτε γὰρ ἐγίγνετο, ὑπόκεισθαι τι δεῖ πρῶτον, τὸ ἐξ οὗ ἐνυπάρχοντος... εἴτε φθείρεται, εἰς τοῦτο ἀφίξεται ἔσχατον». Ἡ ὕλη εἶναι βᾶσις τῆς γενέσεως ἀλλὰ καὶ αἰτία αὐτῆς. Ὅπου ὕλη ἐκεῖ καὶ ἡ ἀτέλεια καὶ ἡ μεταβολὴ καὶ ἡ φθορά, ἀμφότερα χαρακτηριστικὰ τῆς γενέσεως. «Οὐδὲ παντὸς ὕλη ἐστί ἀλλ' ὅσον γένεσις ἐστί καὶ μεταβολὴ εἰς ἄλληλα ὅσα δὲ ἄνευ τοῦ μεταβάλλειν ἐστίν (ἢ μὴ) οὐκ ἐστί τούτων ὕλη» (2).

Μορφή. Ἐὰν ἡ ὕλη εἶναι Οὐσία δυνάμει, τ. ἔ. μόνον δυναμένη νὰ δεχθῆ τὸ εἶναι, τὸ σχῆμα, τὴν πραγματικότητα καὶ ὀριστικότητα, ἡ μορφή εἶναι τὸ ἄκρον ἀντίθετον τῆς ὕλης. Εἶναι τὸ πραγματικὸν ὄν, ἡ «Οὐσία ἐνεργείᾳ». Εἶναι ἀκόμη ἡ αἰτία καὶ ἡ δύναμις ἡ καταλλήλως ἐνεργοῦσα ἐπὶ τῆς ὕλης καὶ δίδουσα τὸν ἴδιον χαρακτήρα ἐκάστου ἀντικειμένου. Αὕτη φέρει ἕκαστον ἀντικείμενον εἰς τὸ πραγματικὸν εἶναι, εἰς

1. Μετ. Ζ, 10. Περὶ Οὐρ. Γ, 8. 306 β 17.

(Ὅταν δὲν ἔχωμεν τίποτε ἀπὸ τὸ ἐγώ μας, τότε μᾶς ρυθμίζει ὡς μορφή ὁ Χριστὸς ἐπὶ τὸ εὐκολώτερον).

2. Μετ. Η, 5. 1044 β 27. Ὅπου γένεσις (καὶ φθορά) ἐκεῖ χρειάζεται καὶ ἡ μεταβλητὴ ὕλη. Ἄνευ μαρμάρου οὐδεὶς ἀνδριάς, ἄνευ ὑλικῶν οὐδεμία οἰκία γίνεται· «ἅπαντα δὲ τὰ γιγνόμενα ἢ φύσει ἢ τέχνῃ ἔχει ὕλην· δυνατὸν γὰρ καὶ εἶναι καὶ μὴ εἶναι ἕκαστον αὐτῶν». Ὅλα τὰ φυσικὰ εἶναι ἀβέβαια καὶ αἰτία τούτου εἶναι ἡ ὕλη. Μετ. Ζ, 4 «ἔστι δ' ὕλη μάλιστα μὲν καὶ κυρίως τὸ ὑποκείμενον γενέσεως καὶ φθορᾶς, τρόπον δὲ τινὰ καὶ τὸ ταῖς ἄλλαις μεταβολαῖς». Περὶ γενέσεως καὶ φθορᾶς Α, 4.

τὸ «ἐνεργεία ὄν». Ἡ ὕλη εἶναι τὸ «δεκτικὸν πάθους», ἀλλαγῆς καὶ φθορᾶς. Ἡ μορφή εἶναι ἡ πρὸς τοῦτο ἐνεργοῦσα δύναμις, εἶναι ἡ «ἐνέργεια». Ἐκ τῆς ἐνώσεως τῶν δύο ἔρχεται ὁ πολύμορφος κόσμος εἰς τὸ εἶναι.

Ἄφοῦ διεπίστωσεν ὁ φιλόσοφος τὴν ὑπαρξιν τῶν δύο πρώτων στοιχείων θὰ προχωρήσῃ τώρα εἰς τὴν περαιτέρω μελέτην πρὸς βαθυτέραν κατανόησιν τοῦ μηχανισμοῦ τῆς γενέσεως τοῦ ὅλου φυσικοῦ κόσμου.

Σχέσις Μορφῆς—Ὑλης. Δεύτερον θέμα διὰ τὸν Ἀριστοτέλη—μετὰ τὴν θετικότητα τοῦ γίνεσθαι—εἶναι τὸ πρόβλημα τῆς σχέσεως τῆς μορφῆς καὶ τῆς ὕλης. Τὰ δύο αὐτὰ στοιχεῖα, ὡς ἡ βᾶσις τοῦ παντός, εἶναι αἰώνια, ὡς αἰώνιοι ὅροι τοῦ αἰωνίως γιγνομένου κόσμου. Ἀμφότερα ταῦτα ἠνωμένα ἀποτελοῦν τὴν οὐσίαν τοῦ κόσμου. Χωριστὰ δὲν ὑπῆρξαν ποτέ. Εὐρίσκονται δὲ ἀπ' ἀρχῆς ἠνωμένα καὶ συνεργάζονται διὰ τὴν γένεσιν τοῦ φυσικοῦ κόσμου. Εἰς ἐκάστην τεχνικὴν μεταβολὴν διακρίνομεν δύο τινά: τὸ πάσχον τὴν μεταβολὴν ἀντικείμενον καὶ τὴν πρὸς τοῦτο ἐνεργοῦσαν δύναμιν. Τὸ πάσχον καὶ τὸ ποιοῦν ὑπάρχει καὶ εἰς τὴν ἐνόργανον φύσιν. Εἶναι ὁ πόθος τῆς ἐνότητος τοῦ κόσμου, ἣν καταστρέφουν, κατ' αὐτόν, αἱ Ἰδέαι τοῦ Πλάτωνος, ἐξ οὗ καὶ ἡ φαινομενικὴ διαφορὰ τῶν δύο φιλοσόφων. Τὸν διχασμὸν τοῦ κόσμου δὲν ἠδυνήθη ν' ἀποφύγῃ ὁ Ἀριστοτέλης, διότι ἡ πραγματικότης παρουσιάζεται ὄντως δίμορφος πρὸ ἡμῶν, καὶ ὁ συνεπὴς ἐρευνητὴς δὲν δύναται ν' ἀρνηθῇ τὴν πραγματικότητα, νὰ κλείσῃ τὰ μάτια του πρὸ αὐτῆς. Διὰ τοῦτο ζητεῖ τώρα νὰ σώσῃ τὴν ἀναγκαίαν ἐνότητα διὰ τῆς ἀδιασπάστου συνδέσεως τῶν δύο—ὕλης καὶ μορφῆς. Χωρὶς τὴν ἐνότητα οὐδὲν ὑπάρχει διὰ τὴν Ἑλληνικὴν Φιλοσοφίαν, οὐδὲ τὰ στοιχεῖα τοῦ κόσμου ἄρα. Αὕτη εἶναι ἡ ἀγωνία, ἣτις βασανίζει ὅλους τοὺς φιλοσόφους. Χάριν τῆς ἐνότητος τοῦ κόσμου ἀνεγνώρισεν ὁ Πλάτων τὰς Ἰδέας, ὡς τὸ «ὄντως ὄν», ἔξω τοῦ κόσμου τῆς φθορᾶς. Ἐνταῦθα ἔγκειται ἡ λεπτὴ διαφορὰ μεταξὺ τῶν δύο φιλοσόφων. Ὁ Πλάτων δὲν συγχωρεῖ οὐδεμίαν ἐπαφὴν μεταξὺ Ἰδέας καὶ ὕλης. Ὁ Ἀριστοτέλης ἀδυνατεῖ νὰ νοήσῃ τὸν χωρισμὸν. Καὶ ὁμως εἰς τὸ βάθος καὶ οἱ δύο δέχονται χωρισμὸν ἅμα καὶ ἐνωσιν.

Χάριν τῆς ἐνότητος τοῦ κόσμου δέχεται ὁ Ἀριστοτέλης, ὅτι ἡ μορφή, ἡ δίδουσα τὸ εἶναι καὶ «τὸ τί ἐστὶ» τῶν ὄντων, εἶναι ἐντὸς τῶν ὑλικῶν ὄντων, ἀρρήκτως ἀλλὰ καὶ ἀσυγχύτως συνδεδεμένη πρὸς τὴν ὕλην. Τὸ νὰ φαντασθῇ τις, λέγει, τὰ στοιχεῖα ταῦτα χωριστὰ ἀπ' ἀλλήλων εἶναι ὡς νὰ φαντασθῇ τις «βάδισμα χωρὶς ποδῶν». Ὑλὴ καὶ μορφή ὄχι μόνον δὲν εἶναι ἐχθρὰ πρὸς ἀλλήλα, ἀλλ' ὅλως τουναντίον ἔλκουν ἀλλήλα. Ἡ ὕλη καθ' ἑαυτὴν στέρησις οὔσα, ἄμορφος, ἄσχημος, ζητεῖ φύσει τὴν μορφήν, ἣτις χαρίζει εἰς αὐτὴν σχῆμα καὶ ὀριστικότητα καὶ φέρει αὐτὴν εἰς τὸ εἶναι. Ἡ ὕλη καθ' ἑαυτὴν εἶναι ἡ τελεία ἀρνήσις τῆς παρουσίας τῆς μορφῆς. «Λέγω δὲ ὕλην ἢ καθ' αὐτὴν μήτε τι μήτε

ποσόν μήτε ἄλλο μηδὲν λέγεται οἷς ὤριστα τὸ ὄν». «Τὸ γὰρ δυνάμει ὄν καὶ μὴ ἐντελεχείᾳ (τοιουτοῦτον) τὸ ἀόριστον ἐστὶ» (¹). Ἡ ὕλη ὡς ἐλλιπὴς ζητεῖ πάντα τὴν μορφήν, τὸ ἀγαθόν, ὡς συμπλήρωμα ἑαυτῆς· ὡς τὸ θῆλυ ζητεῖ τὸ ἄρσεν, ὡς τὸ αἰσχροὺν ζητεῖ τὸ καλὸν φύσει. Ἡ ὕλη στερεῖται ὅλων τῶν ἰδιοτήτων, ὥς δέον νὰ ἔχη, ἄρα εὐρίσκεται εἰς σχέσιν ἀρνήσεως, τουλάχιστον ὡς πρὸς τὰς ἰδιότητας, αἵτινες τῆς λείπουν. Τὴν ἀρνησιν, τὴν στέρησιν καὶ τὸ ἀόριστον μισοῦν τὰ πάντα φύσει. Ὅλα ζητοῦν μορφήν, ὄρισμόν, τέλος καὶ λόγον—ὡς τὰ βλέπει ἡ Ἑλληνικὴ ψυχὴ. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ «φύσις φεύγει τὸ ἄπειρον... αἰεὶ ζητεῖ τέλος» (ὄρισμόν διὰ τινος μορφῆς). Ζητεῖ καὶ ἐφίεται τῆς μορφῆς (²). Διὰ τοῦτο ὁ Φιλόσοφος βλέπει ὕλην καὶ μορφήν ἀρρήκτως συνδεδεμένα.

Εἰς τὸ αὐτὸ τέλειον ἀντικείμενον βλέπει ὁ Ἀριστοτέλης ταυτοχρόνως τὸ εἶναι αὐτοῦ διττῶς. Κατὰ τὴν ὕλην αὐτοῦ παρατηρούμενον εἶναι τοῦτο «δυνάμει» ἐκεῖνο, ὅπερ ἀκριβῶς ἐν τῇ τελείᾳ μορφῇ αὐτοῦ εἶναι πραγματικότης. «Ἔστι δ' ὡς εἴρηται καὶ ἡ ἐσχάτη ὕλη καὶ ἡ μορφή ταῦτόν καὶ ἓν, τὸ μὲν δυνάμει τὸ δ' ἐνεργείᾳ· ἐν γὰρ τι ἕκαστον καὶ τὸ δυνάμει καὶ ἐνεργείᾳ ἐν πως ἐστὶ». Διὰ τοῦτο ὁ Ἀριστοτέλης εἰς τὴν προβληματικὴν γένεσιν τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου δὲν βλέπει παρὰ ἓνα ἔρωτα τῆς ὕλης πρὸς τὴν μορφήν, μίαν ἀέναον κίνησιν ὁδηγοῦσαν ἀπὸ τῆς ἀπλῆς δυνατότητος τοῦ εἶναι πρὸς τὸ πραγματικῶς εἶναι. Θεωρητικῶς χωρῶν εἰς τὴν μελέτην τοῦ κόσμου βλέπει μίαν διαρκῆ πορείαν ἀπὸ τοῦ δυνατοῦ καὶ ἀορίστου πρὸς τὸ ὠρισμένον καὶ πραγματικόν. Εἰς τὸ ἐν κατώτατον ἄκρον βλέπει τὸ καθαρὸν δυνάμει τῆς ὅλως ἀμόρφου ὕλης, τῆς διὰ τοῦτο καὶ ἀσυλλήπτου καθ' ἑαυτὴν οὔσης. Εἰς τὸ ἄλλο ἀνώτατον ἄκρον χωρῶν βλέπει τὴν καθαρὰν μορφήν τῆς τελείας πραγματικότητος, ὅπου οὐδὲν πλέον τὸ ἀνανάπτυκτον, ὅπου ἡ καθαρὰ μορφή καὶ ἡ καθαρὰ πραγματικότης συμπίπτουν. Νοερῶς χωροῦντες καὶ ἀφαιροῦντες ἀπὸ ἐνὸς γιγνομένου ὄντος κάθε γνώρισμα, κάθε σχῆμα καὶ κάθε ἰδιότητα μένει νοερῶς ἀντιληπτὴ ἡ καθαρὰ ὕλη, ἡ «πρῶτη ὕλη»—«ἐσχάτη ὕλη» εἶναι τὸ ἔτοιμον ὄν, ὁ ἀνδριάς. Νοοῦμεν πάλιν τὸ ὄν τόσον ἐξελιγμένον, ὥστε νὰ μὴ ἔχη πλέον οὐδὲν τὸ ἀνεξέλικτον ἐν ἑαυτῷ, τότε

2. Μετ. Ζ, 3. 1029 α 2. Γ, 4. 1007 α 28.

3. Περὶ ζώων γεν. Α, 1. 715 α. Φυσ. Γ, 6. 9 192 α 16. Ἐφ' ὅσον ὑπάρχει τὸ «εἶδος», ἡ μορφή, ὡς τι «θεῖον καὶ ἀγαθὸν καὶ ἐφετόν», θὰ ὑπάρχη καὶ τί ὅπερ ἐκ φύσεως σφόδρα ἀγαπᾷ αὐτό, «ὃ πέφυκεν ἐφίεσθαι καὶ ὀρέγεσθαι αὐτοῦ κατὰ τὴν αὐτοῦ φύσιν». Τὸ ἐφιέμενον ὁμως δὲν δύναται νὰ εἶναι οὔτε αὐτὴ ἡ μορφή, διότι αὐτὴ οὔσα ἡ ἰδίᾳ ἀγαθὸν εἶναι ἀνευδεῆς καὶ οὐδενὸς ἐφίεται. Οὔτε πάλιν τὸ «ἐναντίον» ἐφίεται τῆς μορφῆς, «φθαρθικὰ γὰρ ἀλλήλων τὰ ἐναντία», ὥστε τὸ ἐφιέμενον οὐδὲν ἄλλο ἐστὶ ἢ ἡ «ὕλη» ἣτις ἐφίεται τῆς μορφῆς, «ὥσπερ ἂν εἰ θῆλυ ἄρρενος καὶ αἰσχροὺν καλοῦ» ἐφίενται.

ἔχομεν πρὸ ἡμῶν τὴν καθαρὰν μορφήν αὐτοῦ, τὴν ἀπόλυτον πραγματικότητα, τὸ ἐνεργεῖα ἢ ἐντελεχεία ὄν (¹). Ἐὰν πάλιν κατ' ἀναλογίαν χωροῦντες ἀφαιρέσωμεν νοητῶς ἐκ τοῦ παρόντος κόσμου ὅλας τὰς Μορφὰς τῶν ὄντων, φθάνομεν εἰς τὴν ἀσύλληπτον καθ' αὐτὴν «δυνατότητα»—εἰς τὸ μηδὲν ἐξ οὗ ὁ κόσμος ἐγένετο. Ἐὰν πάλιν εἰς ὅλα τὰ ἐν τῷ κόσμῳ ἀφαιρέσωμεν πᾶν τὸ ἀνανάπτυκτον, τὸ ἀτελές, τὸ ὑλικὸν καὶ φαντασθῶμεν τὰ πάντα ὡς τέλεια, ἔχομεν τότε τὸν κόσμον ἐν ἐνεργείᾳ, ἐντελεχείᾳ, τ. ἔ. ἔχοντα ἐν ἑαυτῷ τὸν σκοπὸν αὐτοῦ. Διότι πᾶν ὅ,τι γίνεται ἔχει τὸν σκοπὸν αὐτοῦ, καίτοι οὗτος, ὡς τὸ τέλειον, θὰ μένη ἰδεῶδες, ἀνεκπλήρωτον.

Μορφή καὶ ὕλη εἶναι αἱ λογικαὶ βάσεις τοῦ γενομένου κόσμου ἀλλὰ καὶ τὰ δύο ἀναγκαῖα λογικὰ ὄρια μέσα εἰς τὰ ὅποια δύναται νὰ κινῆται ὁ πεπερασμένος νοῦς τοῦ ἀνθρώπου. Ὄταν φθάσῃ μέχρι καὶ τῶν ἄκρων ὀρίων, ἀνικανοποίητος τότε θὰ διαρρήξῃ καὶ αὐτὰ αὐτὸς ὁ δημιουργήσας ταῦτα Φιλόσοφος, ἵνα ἐλεύθερος πλέον πετάξῃ εἰς τὸ ἐλεύθερον ἄπειρον, ζητῶν παρὰ τῷ θεῷ τὴν ἀσφαλῆ βάσιν καὶ ἐγγύησιν τοῦ ἡγαπημένου του κόσμου. Ἡ μορφή διὰ τὸν Ἀριστοτέλη εἶναι α) τὸ σχῆμα τῶν ὄντων ἐπὶ μέρους καὶ τοῦ κόσμου καθόλου, ὅπερ καὶ δίδει εἰς ἕκαστον τὸ «τί ἐστίν» αὐτοῦ· β) εἶναι ἡ μεταφυσικὴ ρυθμιστικὴ δύναμις ἡ ὀδηγοῦσα καὶ βοηθοῦσα τὴν ἄρρυθμον ὕλην εἰς τὴν τελείωσιν αὐτῆς· γ) ἡ μορφή, ὡς τέλειον, εἶναι ὁ τελικὸς σκοπὸς πάντων τῶν γιγνομένων, καθ' ὅσον τὰ πάντα μισεῖ τὴν στέρησιν καὶ ρέπει πρὸς τὴν τελείωσιν, πρὸς τὸ ἀγαθόν. Διὰ τοῦτο πολλάκις ἐναλλάσσονται ἀδιακρίτως οἱ ὅροι: μορφή, εἶδος, λόγος, «τὸ τί ἦν εἶναι», τέλος, οὐ ἕνεκα, ἐνεργεῖα, ἐντελεχεία, ποιοῦν, κινοῦν. Ἀντιθέτως ἡ ὕλη ὀνομάζεται: δύναμις, κινούμενον, πάσχον, ἀνάγκη. Μία πλησιεστέρη παρατήρησις ἐπὶ τῶν διαφόρων παραδειγμάτων μᾶς δίδει, ὅτι εἰς πᾶσαν δημιουργίαν παρατηροῦμεν τρία τινά. Τὸ ὑποκείμενον, ὅπερ πάσχει τὴν μεταβολήν, τὴν ἐνεργεῖαν, ἣτις ἐπιφέρει τὴν μεταβολήν, καὶ τέλος τὸ εἰς ὃ καταλήγει τὸ μεταβαλλόμενον. Τὰ ὑλικά, ἡ ἐνεργεῖα τοῦ τεχνίτου, καὶ ἡ οἰκία, ἐκ τῆς συνθέσεως τούτων. Ταῦτα δυνάμεθα καλλίτερον νὰ συλλάβωμεν ὡς ἐξῆς:

Πάσχον—Ποιοῦν—Ἀποτέλεσμα

Κινούμενον—Κινοῦν—καὶ εἰς ὃ μεταβάλλεται

Ὑλη—Μορφή—Μορφή ἐνεργεῖα, (πραγματοποιουμένη)

(Μορφή δυνάμει

Μορφή ἐντελεχείᾳ).

Τοὺς ἐπινοηθέντας τούτους ὅρους δεόν νὰ ἔχωμεν ὑπ' ὄψιν πρὸς κατανόησιν τῆς ὅλης Ἀριστοτελείου Φιλοσοφίας. Διὰ τούτων, ὡς γνωστῶν εἰς τοὺς μαθητὰς του καὶ ἀναγνώστας, προσπαθεῖ ὁ φιλόσοφος, κατ'

1. Zeller μν. ἔ. II 2 σ. 317 ἔ.

ἀναλογίαν χωρῶν, ὡς διὰ τινος μαγικῆς κλειδὸς νὰ διαφωτίσῃ κάθε σκοτεινὸν πρόβλημα τῆς ἐρεύνης—καὶ ὑπάρχουν πολλὰ τοιαῦτα ἐν τῷ κόσμῳ. Οἱ αὐτοὶ ὄροι χρησιμοποιοῦνται εἰς τὴν γένεσιν τοῦ ὑλικοῦ κόσμου, τῶν τε ἐπὶ μέρος καὶ τοῦ συνόλου. Διὰ τῶν αὐτῶν θὰ ἐξηγήσῃ τὸν κόσμον τῶν ἀρετῶν καὶ θὰ φωτίσῃ τὰς λεπτὰς σχέσεις ψυχῆς, σώματος καὶ νοῦ. Μὲ αὐτὰ θὰ προσπαθήσῃ νὰ συλλάβῃ καὶ αὐτὸν τὸν ἀσύλληπτον θεόν (1). Ὑλὴ καὶ Μορφή, ἀμφότερα ἀόρατα καὶ ἀσύλληπτα καθ' αὐτὰ καὶ ἡ πρώτη ἔνωσις αὐτῶν εἰς οὐσίαν ἐπίσης νοητὴ, ἀπαξ συνελήφθησαν ὑπὸ τοῦ ἐρευνῶντος νοῦ ὡς ὑπαρκτά, θὰ τὰ μεταχειριζώμεθα τοῦ λοιποῦ ἐλευθέρως ὡς τὰ ἀσφαλέστερα ἀποδεικτικὰ—Αὐτὴ εἶναι πάντα ἡ ἀδυναμία τοῦ δυνάμει μόνον γνωρίζοντος ἀνθρώπου. Οἱ ὄροι οὗτοι τοῦ Ἀριστοτέλους θὰ χρησιμεύσουν ὡς βᾶσις καὶ τῆς καθόλου λοιπῆς Ἑλληνικῆς Φιλοσοφίας.

Γένεσις τοῦ Κόσμου. Μὲ τὴν ἐπινόησιν τῶν δύο αὐτῶν βασικῶν στοιχείων θὰ ζητήσῃ τώρα ὁ φιλόσοφος νὰ συλλάβῃ τὴν γένεσιν καὶ σύνθεσιν τοῦ ὅλου κόσμου. Ἡ νοητὴ ὕλη καὶ ἡ μορφή ὡς αἰώνια, πρέπει νὰ νοηθοῦν ὡς ἀπ' ἀρχῆς ἠνωμένα, πρὶν γίνῃ οὐδὲν ἐν τῷ κόσμῳ, πρὶν ἀκόμη παρουσιασθοῦν τὰ τέσσαρα στοιχεῖα τῆς φύσεως. Ἡ ἐν ἀρχῇ νοητὴ ἔνωσις αὐτῶν, μόλις διὰ τοῦ νοῦ συλλαμβανομένη, μᾶς δίδει τὴν πρώτην νοητὴν οὐσίαν, ὡς τὴν βᾶσιν τοῦ παντός. Τὸ φόντο καὶ τὸ ὑποκείμενον ἐπὶ τοῦ ὁποίου θὰ γίνῃ ὁ ὅλος κόσμος. Τὸ ὑποκείμενον αὐτό, ἡ πρώτη οὐσία νοεῖται ὡς ἡ ὕλη, ἣτις ὅμως περιέχει ἤδη δυνάμει τὴν μορφήν. Τοῦτο εἶναι δυνατόν νὰ δεχθῇ ἐν ἑαυτῷ ὅλας τὰς ἐναντιότητας, καὶ τὰς ιδιότητας, δι' ὧν θὰ μορφωθῇ ὁ ποικιλόμορφος κόσμος (2). Ἡ πρώτη μορφή ὑπὸ τὴν ὁποίαν βλέπομεν αἰσθητῶς τὰ δύο αὐτὰ βασικά στοιχεῖα εἶναι τὰ τέσσαρα ἀπλούστατα ἀνόργανα ὄντα: πῦρ, ἀήρ, ὕδωρ, γῆ, ὡς ἡ πρώτη ἀτελεστάτη σύνθεσις ὕλης καὶ μορφῆς, ἡ πρώτη μορφή τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου. Ταῦτα παρήχθησαν ἀπὸ τῆς πρώτης νοητῆς οὐσίας διὰ τῆς προσλήψεως τῶν «ἐναντιώσεων» (θερμοῦ—ψυχροῦ, ξηροῦ—ὑγροῦ). Ἐναντι τῶν δεχομένων τὰ τέσσαρα στοιχεῖα, ὡς ἀρχὴν τοῦ παντός ἢ καὶ τὴν ἀκαθόριστον ὕλην τοῦ Πλάτωνος, λέγει, «ἡμεῖς δὲ φαμέν

1. Παντοῦ εὐρίσκει ἀναλογίας ἢ βοηθεῖται πρὸς εὐκολωτέραν κατανοήσιν. (Μετ. Θ, 6 1048 α 33 ἐ.).

2. Μετ. Ζ, 1. Ζ, 3. 1028 β 36. Κατηγ. 5 σ. 85. C «Τὸ δ' ὑποκείμενον καθ' οὗ τ' ἄλλα λέγεται, ἐκεῖνο δ' αὐτὸ μηκέτι κατ' ἄλλου· διὸ πρῶτον περὶ τούτου διοριστέον· κάλλιστα γὰρ δοκεῖ εἶναι οὐσία τὸ ὑποκείμενον τὸ πρῶτον· τοιοῦτον δὲ τρόπον μὲν τινὰ ἡ ὕλη λέγεται, ἄλλον δὲ τρόπον ἡ μορφή, τρίτον δὲ τὸ ἐκ τούτων· νῦν μὲν οὖν τύπῳ τί ποτ' ἐστὶν ἡ οὐσία (εἴρηται)... τὰ δ' ἄλλα λέγεται ὄντα τῷ τοῦ οὕτως ὄντος τὰ μὲν ποσότητος εἶναι, τὰ δὲ ποιότητος... ὥστε τὸ πρῶτως ὄν καὶ οὐ τί ὄν ἀλλ' ὄν ἀπλῶς ἢ οὐσία ἂν εἴη».

εἶναι τινὰ ὕλην τῶν σωμάτων τῶν αἰσθητῶν, ἀλλὰ ταύτην οὐ χωριστὴν ἀλλ' αἰεὶ μετ' ἐναντιώσεως, ἐξ ἧς γίνεται τὰ καλούμενα στοιχεῖα... Ὡστε πρῶτον μὲν τὸ δυνάμει σῶμα αἰσθητὸν ἀρχή, δεύτερον δὲ αἰ ἐναντιώσεις (λέγω δ' οἶον θερμότης καὶ ψυχρότης) τρίτον δ' ἤδη πῦρ καὶ ὕδωρ καὶ τὰ τοιαῦτα». Αἱ ἐναντιώσεις κάμνουν τὰ ὄντα αἰσθητὰ μὲ μορφὴν. Ἀδύνατος ἡ αἴσθησις χωρὶς τῶν ἐναντιώσεων. «Ἦλη δ' ἡ μὲν αἰσθητὴ ἡ δὲ νοητὴ· αἰσθητὴ μὲν οἶον χαλκός, ξύλον καὶ ὄση κινητὴ ὕλη, νοητὴ δὲ ἡ ἐν τοῖς αἰσθητοῖς ὑπάρχουσα μὴ ἡ αἰσθητὰ, οἶον τὰ μαθηματικά». Τὰ πρῶτα αὐτὰ στοιχεῖα ὡς αἰ πρῶται αἰσθηταὶ ἐνώσεις μορφῆς καὶ ὕλης θὰ χρησιμεύσουν τώρα ὡς αἰ βάσεις, ὡς ὕλη διὰ τὸν λοιπὸν αἰσθητὸν κόσμον. Διὰ τῆς περαιτέρω διαφόρου ἀναμείξεως καὶ συνθέσεως τῶν τεσσάρων στοιχείων καὶ τῶν ἰδιοτήτων αὐτῶν παράγεται ὁ ποικιλόμορφος φυσικὸς κόσμος μὲ ὅλας τὰς διαμέσους καὶ ἐπαλλήλους βαθμίδας αὐτοῦ. Τὰ τέσσαρα στοιχεῖα εἶναι τὰ «ἐξ ὧν συγκρινομένων καὶ διακρινομένων ἢ ἀλλοιουμένων συμβαίνει τὴν γένεσιν καὶ τὴν φθορὰν τοῖς πράγμασιν» ὡς λέγουσι καὶ οἱ ἀτομικοὶ (1).

Ἡ Σκοπιμότης ἐν τῇ Φύσει. Διὰ τῆς ἐνώσεως τῆς μορφῆς πρὸς τὴν ὕλην ἔχει ἤδη εἰσαχθῆ καὶ ἡ σκοπιμότης ἐν τῇ φύσει. Ὡς ἐλέχθη, ἡ μορφή εἶναι ὁ σκοπὸς καὶ ἡ εἰς σκοπὸν ὀδηγοῦσα δύναμις. Τὰ πάντα ἐν τῇ φύσει ἐξελίσσονται κατὰ λόγον. Προέρχονται ἐξ ὠρισμένης ἀρχῆς καὶ κατατείνουν πρὸς ὠρισμένον σκοπὸν. Παντοῦ ὑπάρχει τὸ «οὐ ἔνεκα» ἐγένοντο καὶ πρὸς ὃ δέον νὰ κατατείνουν τὰ πάντα. «Ἄπαν ἐπ' ἀρχὴν βαδίζει τὸ γιγνόμενον καὶ ἐπὶ τέλος· ἀρχὴ γὰρ τὸ οὐ ἔνεκα, τοῦ τέλους δ' ἔνεκα γένεσις» (2). Ὅπως εἰς τὸ ἔργον τοῦ ἀνθρώπου ἔχομεν σκοπὸν τινα καὶ κατὰ νοῦν κίνησιν, οὕτω καὶ ἐν τῇ ἐργασίᾳ τῆς φύσεως. Καίτοι ἡ φύσις δὲν εἶναι πρόσωπον καὶ δὲν σκέπτεται ἐν τῷ ἔργῳ αὐτῆς ὡς ὁ ἄνθρωπος, ἐν τούτοις βαδίζει κατὰ σκοπὸν καὶ ἐπιδιώκει τὸ ἀγαθὸν καὶ ἐπιτυγχάνει τοῦτο καλλίτερον ἢ ὁ λογικὸς ἄνθρωπος· «μᾶλλον δ' ἐστὶ τὸ οὐ ἔνεκα καὶ τὸ καλὸν ἐν τοῖς τῆς φύσεως ἔργοις ἢ ἐν τοῖς τῆς τέχνης, ὥσπερ γὰρ ὁ νοῦς ἔνεκά του ποιεῖ τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἡ φύσις». Αὐτὴ ἡ φύσις εἶναι μορφή καὶ σκοπός· «ἔτι δ' ἡ φύσις ἡ λεγομένη ὡς γένεσις ὁδὸς ἐστὶ εἰς φύσιν... τὸ φυόμενον ἐκ τίνος εἰς τι ἔρχεται ἢ φύεται»· «οὐκ ἔστιν ἐν τῇ φύσει τὸ ὡς ἔτυχεν, οὐδὲν γὰρ ὡς ἔτυχεν ποιεῖ ἡ φύσις» (3). (Τὴν αὐτὴν εἰκόνα πρὸ αὐτῶν ἔχοντες οἱ ἀτομικοὶ, ὑπὸ ἄλλην προοπτικὴν παρατηροῦντες, κατέληξαν εἰς ἀντίθετον συμπέρασμα,

1. Περὶ γεν. καὶ φθορᾶς. Β. 1 329 α 8. 24. Μετ. Ζ, 10. 1036 α 8. β 35.

2. Μετ. Θ 1050 α 7.

3. Περὶ ζῳῶν μορίων Α, 1 639 β 15. Φυσ. Β, 1 193 β 1, ἐ. Περὶ ψυχ. Β, 4. 415 β 16. Φυσ. 1 289 β 26 290 α 31. Περὶ ζῳῶν μορ. Α, 5, 645 α 35,

ὅτι καὶ ὁ ἄνθρωπος κινεῖται μηχανικῶς—προσδιορίζαντες τὸν ἐρευνητὴν διὰ τοῦ ἐρευνημένου). Ἡ ἐκπληκτικὴ αὐτὴ σκοπιμότης τῆς φύσεως ἐγκείται ἀκριβῶς εἰς τὴν ἐντὸς ἐκάστου τῶν ὄντων ὑπαρξίν τῆς μορφῆς αὐτῶν. Εἰς τὴν γένεσιν τοῦ κόσμου παρατηροῦμεν τέσσαρα τινά, ἅτινα δύνανται νὰ κληθοῦν αἰτία τῆς γενέσεως: α) ἡ ὕλη, β) ἡ μορφή, ὡς ἡ κυρία οὐσία ἐκάστου ὄντος, γ) ἡ αἰτία τῆς κινήσεως πρὸς γένεσιν καὶ δ) ὁ σκοπὸς πρὸς τὸν ὁποῖον κατευθύνεται τὸ κινούμενον· «τὰ δ' αἰτία λέγεται τετραχῶς ὧν μίαν μὲν αἰτίαν φαμέν τὴν οὐσίαν καὶ τὸ τί ἦν εἶναι, ἑτέραν δὲ τὴν ὕλην καὶ τὸ ὑποκείμενον, τρίτην, ὅθεν ἡ ἀρχὴ τῆς κινήσεως, τετάρτην δὲ τὴν ἀντικειμένην αἰτίαν ταύτη (τῇ ἐξ ἧς ἡ ἀρχὴ τῆς κινήσεως) τὸ οὐ ἔνεκα καὶ τ' ἀγαθόν· τέλος δὲ γενέσεως καὶ κινήσεως πάσης τοῦτ' ἐστί». (Μετ. Α3). Διὰ τοῦ τελευταίου τονίζει ἰδιαιτέρως ὁ φιλόσοφος τὸν τελικὸν σκοπὸν. Τὰ πάντα ζητοῦν νὰ ἐπιτύχουν τὸ «τέλος καὶ τ' ἀγαθόν». Ἀγαθὸν δὲ διὰ τὴν ὅλην Ἑλληνικὴν Φιλοσοφίαν εἶναι ἡ τελείωσις ἐκάστου ἀτελοῦς ὄντος εἰς τὸν κόσμον αὐτόν. Ὅλα τὰ αἰτία δύνανται νὰ συνοψισθοῦν εἰς ἓν, τὴν μορφήν, ἥτις ἐντὸς τῶν ὄντων ὑπάρχουσα εἶναι ἡ αἰτία τῆς γενέσεως, ἡ κυρία οὐσία τῶν γιννομένων καὶ ταυτοχρόνως καὶ ὁ τελικὸς σκοπός, πρὸς τὸν ὁποῖον ἕκαστον ὄν κατατείνει, διὰ νὰ λάβῃ τὸν χαρακτήρα τῆς τελειότητος αὐτοῦ. «Αἰ αἰτίαι τέσσαρες... ὕλη, εἶδος, κινεῖν καὶ τὸ οὐ ἔνεκα· ἔρχεται δὲ τὰ τρία εἰς ἓν πολλάκις· τό, μὲν γὰρ τί ἐστί (ἡ μορφή ἐκάστου) καὶ τὸ οὐ ἔνεκα (τὸ τέλος) ἐν ἐστί τὸ δ' ὅθεν ἡ κίνησις πρῶτον τῷ εἶδει ταῦτ' οὗτοι· ἄνθρωπος (ὡς εἶδος) γὰρ ἄνθρωπον γεννᾷ».

Ἐντὸς τῆς ὕλης ὑπάρχουσα ἡ μορφή προσπαθεῖ νὰ φέρῃ αὐτὴν εἰς τὴν τελείωσιν. Ὅλη ἡ φυσικὴ σκοπιμότης οὐδὲν ἄλλο ἐστί ἢ τὸ νὰ ἐπιτύχῃ ἕκαστον ὄν τὴν τελείαν μορφήν αὐτοῦ. Τὸ «γίνεσθαι τέλειον» εἶναι ὁ τελικὸς σκοπὸς τῶν πάντων κατὰ τὴν φύσιν ἑνὸς ἐκάστου. Τὸ φυτὸν πρέπει νὰ γίνῃ τέλειον δένδρον, ἄνθος κλπ. Τὸ ζῷον νὰ γίνῃ τέλειον ζῷον καὶ ὁ ἄνθρωπος νὰ γίνῃ τέλειον, λογικόν, πνευματικόν, θεῖον ὄν. Εἶναι δὲ ἄτοπον νὰ μὴ ἀναγνωρίζωμεν τὸν σκοπὸν αὐτὸν ἐν τῇ φύσει διὰ μόνον τὸν λόγον ὅτι δὲν βλέπομεν ἐν αὐτῇ τὸ πρὸς σκοπὸν κινούμενον νὰ σκέπτεται, ὡς ὁ ἄνθρωπος. Μήπως καὶ ἡ τέχνη σκέπτεται ὅταν ἐπιτελῇ τὸ σκόπιμον ἔργον τῆς; παρατηρεῖ ὁ Φιλόσοφος (1).

Τὰ τέρατα. Ἐὰν ὅμως ἡ μορφή εἶναι ὁ κυριώτερος παράγων εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῶν ὄντων, γεννᾶται τότε εὐλόγον τὸ ἐρώτημα: διατὶ δὲν ἐπιτυγχάνεται πάντοτε ἡ ποθητὴ τελειότης; Εἰς τὴν εὐλόγον αὐτὴν ἐρώτησιν ἀπαντᾷ ὁ Φιλόσοφος—πλησιάζων ἐδῶ τὸν Πλάτωνα: Αἰτία

1. Μετ. Α 3 «ἄτοπον δὲ τὸ μὴ ἴεσθαι ἔνεκα τοῦ γίνεσθαι ἐὰν μὴ ἴδῳσι τὸ κινεῖν βουλευσάμενον». Φυσ. Β, 8. 198 β 32. 199 β 25.

τούτου είναι ἡ ὕλη, ἐξ ἧς εἶναι σύνθετα ὅλα τὰ φαινόμενα. Ἡ μορφή ὑπερέχει μὲν τῆς ὕλης, δὲν ἐξουσιάζει ὅμως αὐτῆς. Ὅπου ἡ ἄμορφος ὕλη δυστροπεῖ ν' ἀκολουθήσῃ πρὸς τὴν τελείωσιν μένει ἐν τῷ δυνάμει, καὶ τὸ ὑψηλὸν ἔργον τῆς φύσεως παρακωλύεται. Ἡ ρυθμικὴ πορεία πρὸς τὸν τελικὸν σκοπὸν δὲν χωρεῖ ἀπροσκόπτως καὶ οὕτω ἔχομεν τὴν ἀτέλειαν ἐν τῇ φύσει. Ἐχομεν τὸ κακὸν ἐν τῇ φύσει, τὴν γέννησιν τῶν «τεράτων». Ὅστε ἡ ὕλη οὐχὶ καθ' ἑαυτὴν κακὴ, γίνεται διὰ τῆς ἀτελείας τῆς αἰτίας τοῦ κακοῦ, τῆς ἀστοχίας ἀπὸ τοῦ τελικοῦ σκοποῦ. (Εἰς αὐτὴν ὀφείλεται καὶ ἡ διαφορὰ τῶν ἀτόμων μεταξὺ τοῦ αὐτοῦ εἴδους ὡς καὶ αἱ σχετικαὶ ἀτέλειαι αὐτῶν).

Τὸ κακὸν ὅμως δὲν εἶναι αἰώνιον, ὡς οἱ πολλοὶ λέγουσιν· «οὐχὶ ἐν τοῖς ἐξ ἀρχῆς καὶ τοῖς αἰδίοις», ἀλλ' ἀπλῶς εἰς τὸ ὅτι τὰ γινόμενα δὲν ἔφθασαν ἀκόμη εἰς τὸ τέλειον αὐτῶν. Ἡ ὕλη ἀνθίσταται πως καὶ μένει εἰς τὸ δυνάμει. Ὅστε τὸ κακὸν δὲν ὑπάρχει ἐνεργείᾳ ἐν τῇ φύσει, ἀλλὰ παρουσιάζεται μόνον καθ' ὁδὸν ὡς ἀντίδρασις τῆς ὕλης κατὰ τὴν πορείαν τῶν ὄντων πρὸς τὴν τελείωσιν. «Οὐκ ἔστι κακὸν παρὰ τὰ πράγματα· ὕστερον γὰρ τῇ φύσει τὸ κακόν». Ἀπ' ἀρχῆς δὲν ὑπῆρχεν, «οὔτε ἀμάρτημα οὔτε διεφθαρμένον» (1). Ὁ Φιλόσοφος βλέπει τὸ κακὸν ἐν τῇ φύσει, δὲν τὸ ὑβρίζει ἀλλὰ προσπαθεῖ νὰ τὸ δικαιολογήσῃ. Ὅστε καὶ τὰ τέρατα δὲν εἶναι τι τὸ κακὸν καθ' ἑαυτὸ ἀλλὰ «ἀμαρτήματα», ἀστοχήματα τοῦ σκοποῦ. «Εἰ δὴ ἔστιν ἔννοια κατὰ τέχνην ἐν οἷς τὸ ὀρθῶς ἕνεκά του, ἐν δὲ τοῖς ἀμαρτανόμενοις ἕνεκα μὲν τινὸς ἐπιχειρεῖται ἀλλ' ἀποτυγχάνεται, ὁμοίως ἂν ἔχοι καὶ ἐν τοῖς φυσικοῖς καὶ τὰ τέρατα ἀμαρτήματα ἐκείνου τοῦ ἕνεκά του εἰσί» (2). — Ἐνταῦθα βλέπει κοινὴς τὴν διάφορον ἐκδοχὴν τῆς φύσεως. Καὶ ὡς ὅλον καὶ διὰ τὸ τέρας καὶ τὴν ὕλην καὶ τὴν μορφήν. Τὰ τέρατα ὅμως αὐτὰ καὶ τὰ ἀμαρτήματα γίνονται κατὰ σύμπτωσιν, ἐξ ἀδυναμίας τῆς φύσεως, καὶ οὐχὶ κατὰ σκοπὸν ὅπως γίνονται τὰ φυσικὰ ὄντα. Εἶναι μόνον ἀποκλίσεις ὠρισμένων φυσικῶν ὄντων ἀπὸ τοῦ σκοποῦ των κατ' ἐξαίρεσιν τοῦ γενικοῦ κανόνος (3).

Μορφή ἢ Φύσις. Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τῆς φύσεως τῶν ἐπὶ μέρος ὄντων. Οἱ φιλόσοφοι ὅμως δὲν χάνονται ποτέ εἰς τὰ μερικά. Τὸ χάος τῶν πολλῶν, ὅσον καὶ ἂν εἶναι ταῦτα ἀξιοθαύμαστα, δὲν τοὺς ἱκανοποιεῖ ποτέ. Τὴν πραγματικότητα ζητοῦν πάντοτε εἰς μίαν ἐνότητα. Ἡ ἀλή-

1. Μετ. Θ, 9. 1051 α 15.

2. Φυσ. Β, 8. 199 β 1.

3. «Τὸ τέρας ἀναπηρία τις ἐστίν... κατὰ συμβεβηκὸς ἀναγκαῖον» δὲν θέλει νὰ παραδεχθῆ σκοπὸν τινα εἰς τὰ παρὰ φύσιν γενόμενα. Τοῦτο συμβαίνει μόνον, ὅταν δὲν νικήσῃ ἡ μορφή τὸ εὐγενέστερον μέρος· «ὅταν μὴ κρατήσῃ τὴν κατὰ τὴν ὕλην ἢ κατὰ τὸ εἶδος φύσις». Περὶ ζώων γεν. Δ 3 769 β 10 ἔ. Πολιτ. Α 6. 1255 β 1 1256 β 27. Περὶ ζώων μορίων Α, 1. 639 β 19. Δ 10. 687 α 15.

θεια τῆς ἐνότητος δίδει πάντοτε φῶς εἰς τὴν ἀλήθειαν τῶν μερικῶν. Τί εἶναι ὁμως τὰ πολλά ἐναντί τοῦ ὅλου τῆς φύσεως; Οὐδὲν ἄλλο ἢ ὕλη αὐτοῦ ὡς καὶ ἐν τῇ οἰκίᾳ τὰ ὑλικά, θὰ ἠδύνατο νὰ ἰσχυρισθῆ ὁ Φιλόσοφος, κατ' ἀναλογία σκεπτόμενος. Ὡστε ἐν ἑκάστον ἔχει τὴν ἀξίαν αὐτοῦ ἐκ τῆς θέσεως, ἣν λαμβάνει μέσα εἰς τὸν ἐνιαῖον κόσμον. Θέσεως δὲ ἀξιολογικῆς καὶ οὐχὶ ὑλικῆς, ποσοτικῆς. Ἐὰν εἰς τὰ ἐπὶ μέρους ὄντα βλέπη ὁ Φιλόσοφος ἐγκεκρυμμένην τὴν μορφήν, ὡς μυστηριώδη τινὰ δύναμιν ὀδηγοῦσαν τὰ πάντα πρὸς τὸ τέλειον, πολὺ περισσότερον διαισθάνεται τὴν δύναμιν αὐτὴν ἐνυπάρχουσαν ἐν τῷ παντί, ὡς μίαν ἐνότητα λαμβανόμενον. Ἡ φύσις κατὰ τὸν Φιλόσοφον ἐκλαμβάνεται διαφόρως, τόσον ὡς τὸ σύνολον τῶν φυσικῶν φαινομένων μετὰ τῶν διεπόντων αὐτὰ νόμων, ὅσον καὶ ὡς ἡ ἰδίᾳ ἐνὸς ἐκάστου κατάστασις ἢ κατασκευὴ (Φύσις τοῦ ἀνθρώπου, τοῦ ζώου, τοῦ φυτοῦ. Φύσις τῆς ὕλης κλπ.). Ἀλλὰ καὶ αὐτὴν τὴν ἐνέργειαν τῆς γενέσεως καὶ ἀναπτύξεως, αὐτὴν τὴν ἀνάπτυξιν, τὸ φύεσθαι καὶ κατὰ σκοπὸν κινεῖσθαι καὶ αὐξάνεσθαι ἐνὸς ἐκάστου, καλεῖ φύσιν (1).

Τὴν κατὰ σκοπὸν ὁμως αὐτὴν κίνησιν, ἣν βλέπουν οἱ σοφοὶ εἰς τὰ παραμικρὰ ὄντα, τὰ ἔχοντα τὴν μορφήν καὶ τὴν κίνησιν ἐν ἑαυτοῖς, τὴν βλέπουν κατὰ μείζονα λόγον ἐνυπάρχουσαν εἰς τὸ σύμπαν. Τὸ σύμπαν βλέπουν, παρὰ τὴν ἀπεραντοσύνην αὐτοῦ καὶ παρὰ τὰς ἐπὶ μέρους φυσικὰς ἀτελείας, νὰ κινῆται διαρκῶς μετὰ τόσῃν ἀκρίβειαν καὶ τόσῃν ἀρμονίαν. Εἰς τὰ ἐπὶ μέρους ἔχομεν τὴν μορφήν ἐνεργοῦσαν. Πολλὰ τῶν ἐπὶ μέρους εἶναι ἠνωμένα εἰς κοινότητος. Ἀλλὰ πάλιν ἔχουν ρυθμισθῆ ἐπαλλήλως, ὥστε ἡ μορφή τοῦ ἐνὸς νὰ εἶναι ὕλη διὰ τὸ ἄλλο (2). Ὅλα αὐτὰ ὁμως ποικίλα κατὰ τὴν μορφήν καὶ τὸ μέγεθος καὶ τὴν ἀξίαν ὄντα φαίνονται πάλιν εἰς μίαν σκόπιμον ἐνότητα συνδεδεμένα. Ὅπως καὶ ὁ ἐνιαῖος ἀνθρώπινος ὀργανισμὸς εἶναι μία ἐνότης πολλῶν μελῶν καὶ ἐκατομμυρίων κυττάρων. Ἡ θαυμαστὴ αὐτῆ ἐνότης καὶ ἀρμονία τῶν πολλῶν ὠδήγησεν τοὺς φιλοσόφους νὰ ὀνομάσουν τὸ Σύμπαν «Κόσμον».

Ἡ κίνησις μάλιστα τῶν οὐρανίων σωμάτων φαίνεται περισσότερον

1. Φυσ. Β, 1. 192 β 8 ε.

«Τῶν ὄντων τὰ μὲν ἐστὶ φύσει τὰ δὲ δι' ἄλλας αἰτίας· φύσει δὲ φαμέν εἶναι τὰ ζῶα καὶ τὰ μέρη αὐτῶν καὶ τὰ φυτὰ καὶ τὰ ἀπλά τῶν σωμάτων, οἷον γῆν καὶ πῦρ καὶ ὕδωρ καὶ ἀέρα (πᾶν ὅ,τι λαμβάνει μέρος εἰς τὴν γένεσιν) τούτων... ἑκάστον ἐν ἑαυτῷ ἀρχὴν ἔχει κινήσεως καὶ στάσεως... ὡς οὐσης τῆς φύσεως ἀρχῆς τινος καὶ αἰτίας τοῦ κινεῖσθαι καὶ ἡρεμεῖν».

2. Ἡ γῆ π.χ. εἶναι μορφή ὡς πρὸς τὴν πρώτην ὕλην. Καὶ ὁμως αὐτὴ εἶναι ὕλη ἐναντι τῶν φυτῶν ἢ τῶν ζώων. Μία κλίμαξ ὑπάρχει ἐν τῇ φύσει μεταξὺ ἀνοργάνων - φυτῶν - ζώων - ἀνθρώπου, καθ' ἣν τὸ ἐκάστοτε κατώτερον τίθεται εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ ἀμέσως ἀνωτέρου.

σκοπίμος ἢ εἰς τὰ ἐπὶ μέρους γήινα ὄντα. Ἡ παρά τὴν ἀέναον κίνησιν διατήρησις τῶν πάντων εἰς ἐνότητα καὶ τάξιν δὲν εἶναι δυνατὸν παρά νὰ ἔχη καὶ τὴν λογικὴν αἰτίαν αὐτῆς. Διὰ νὰ κινῆται τὸ σύμπαν συνεχῶς καὶ μὲ τοιαύτην ἁρμονίαν τῶν σωμάτων πρὸς ἄλληλα πρέπει καὶ αὐτὸ νὰ ἔχη κάποιον σκοπὸν ποῦ ἐπιδιώκει καὶ κάποιαν δύναμιν, ἥτις ὀδηγεῖ αὐτὸ πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτὸν—ποτέ ἐκ τύχης δὲν εἶναι τοῦτο δυνατόν. Ἔχει λοιπὸν καὶ τὸ σύμπαν τὴν μορφήν αὐτοῦ, ἥτις ταυτοχρόνως εἶναι καὶ ἡ αἰτία τῆς ὑπάρξεως ἀλλὰ καὶ ὁ τελικὸς σκοπὸς αὐτοῦ. Κάθε ὄν τὸ ὁποῖον γίνεταί ἔχει κάποιον σκοπὸν. «Ἡ δὲ φύσις τέλος καὶ οὐ ἔνεκα ὧν γὰρ συνεχοῦς τῆς κινήσεως οὔσης ἔστι τε τι τέλος κινήσεως, τοῦτο ἔσχατον καὶ οὐ ἔνεκα»⁽¹⁾. Ἐπειδὴ λοιπὸν ἐν τοῖς «τεχναστοῖς» ἐστὶν ἡ τέχνη αἰτία τῆς σκοπιμότητος καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς ἐπὶ μέρους πράγμασι ὑπάρχει πάντοτε ἄλλη τις ἀρχὴ καὶ αἰτία, διὰ τοῦτο «μᾶλλον εἰκὸς τὸν οὐρανὸν γεγενῆσθαι ὑπὸ τοιαύτης αἰτίας—εἰ γέγονε—καὶ εἶναι διὰ τοιαύτην αἰτίαν, μᾶλλον ἢ τὰ ζῶα τὰ θνητά... τὸ γοῦν τεταγμένον καὶ ὠρισμένον πολὺ μᾶλλον φαίνεται ἐν τοῖς οὐρανίοις ἢ περὶ ἡμᾶς». Γνωρίζομεν ὅμως ὅτι «ἀπὸ τύχης καὶ ἀταξίας οὐδ' ὀτιοῦν φαίνεται γίνεσθαι». «Ἡ γὰρ φύσις αἰτία πάσης τάξεως, τάξις δὲ πᾶσα λόγος» ἐστὶ,⁽²⁾ καὶ οὐχὶ τύχης ἀποτέλεσμα.

Μορφή λοιπὸν καὶ ὕλη ἠνωμένα ἀπὸ τῆς ἀτελεστάτης αὐτῶν μορφῆς, τὰ τέσσαρα ἀπλᾶ στοιχεῖα μὲ ὅλας τὰς διαβαθμίσεις καὶ ποικιλίας τῶν φυσικῶν ὄντων, μέχρι τῆς φύσεως, ὡς τὸ σύνολον τοῦ κόσμου, ἀποτελοῦν τὸ περιεχόμενον αὐτοῦ. Ἐκαστον τῶν ἐπὶ μέρους δι' ἑαυτὸ καὶ ὅλα ὁμοῦ, ὡς μία ἐνιαία φύσις, εἰς ἐνιαῖος οὐρανός, βαδίζουν τὴν πορείαν αὐτῶν πρὸς τὸ τέλειον. Ἀπὸ τῆς ἀμόρφου καὶ ἀορίστου καὶ διὰ τοῦτο ἀγνώστου ὕλης πρὸς τὴν μορφήν καὶ τὴν τελειότητα αὐτῶν, ἥτις ἐστὶν ὁ μοναδικὸς σκοπὸς τοῦ παντός. Μόνον ὅταν φθάσουν ἐκεῖ, τότε θὰ σταματήσῃ πλέον ἢ αἰωνία αὕτη κίνησις. Ὅλα θὰ ἡρεμήσουν ὅταν φθάσουν εἰς τὸν τελικὸν αὐτῶν σκοπὸν, ὅπως ὁ οἰκοδόμος θὰ σταματήσῃ, ὅταν ἔχη τελειώσει πλέον ἢ οἰκοδομὴ καὶ ὁ ὁδοιπόρος, ὅταν ἔχη φθάσει εἰς τὸ τέρμα τῆς πορείας του, θὰ παύσῃ νὰ βαδίζῃ.

Ἡ Ἀτέλεια. Θαυμασιωτέραν καὶ λογικωτέραν εἰκόνα τοῦ παντός δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ λάβῃ ὁ φυσικός. Μὲ τοιαύτην τάξιν καὶ τοιοῦτον ρυθμὸν καὶ πρὸς τοιοῦτον σκοπὸν βαδίζοντα βλέπων τὸν ὅλον κόσμον πρὸ αὐτοῦ, θὰ ἦτο ἔτοιμος ὁ φιλόσοφος νὰ ἀναφωνήσῃ ἐξ ἐνθουσιασμοῦ : «ὡς ἐμεγαλύνθη τὰ ἔργα σου Φύσις, ἐν ἅπασιν ἔστι τι τὸ θαυμαστὸν καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς ἀτιμοτάτοις ἀκόμη!».

1. Φυσ. Β, 2. 194 α 28.

2. Περὶ ζῶων μορίων Α, 1 641 β 13. Φυσ. Η, 1. 252 α 11.

Ἄλλά! Τὸ αἰώνιον ἀλλὰ τῶν ἐρευνητῶν! Μέχρι τοῦ σημείου τούτου, διὰ τῆς θαυμασίας αὐτοῦ θεωρίας, ἐπέτυχεν ὁ Φιλόσοφος νὰ σώσῃ τὴν πραγματικότητα τοῦ γίνεσθαι κατὰ τῶν Ἐλεατῶν, ἀλλὰ καὶ νὰ κτυπήσῃ τὴν μηχανοκρατίαν τῶν ἀτομικῶν, διὰ τῆς εἰσαγωγῆς τῆς Μορφῆς ἐντὸς τῶν ὄντων, ὡς ρυθμιστοῦ τῆς κινήσεως τῆς ὕλης. Οὕτω ἀπέφυγε τὸ χάος τῆς τύχης. Τὰ πάντα βαδίζουν πρὸς τὸ τέλειον, καίτοι ἐδῶ καὶ ἐκεῖ ἔχομεν «τέρατα καὶ ἀμαρτήματά» τινα.

Τὸ ξεκίνημα τοῦ Ἀριστοτέλους ὁμως δὲν ἦτο νὰ γνωρίσῃ καὶ νὰ περιγράψῃ τὰ ἐπὶ μέρους φαινόμενα—τοῦτο εἶναι ἔργον τῶν ἐπὶ μέρους ἐπιστημῶν. Ὁ Φιλόσοφος ζητεῖ τὰς αἰτίας καὶ τὰς ἀρχὰς καὶ δὴ τὰς πρώτας, τὰς αἰωνίους καὶ οὐχὶ τὰς ὑλικὰς καὶ φυσικὰς τοιαύτας. Ζητεῖ τὸ «τί ἦν εἶναι» τοῦ ὅλου κόσμου.

Ὅσον εἰργάζετο ὁ Φιλόσοφος πυρετωδῶς πρὸς σύλληψιν τοῦ μυστηρίου τῆς γενέσεως καὶ τοῦ σκοποῦ τοῦ κόσμου, τὰ πράγματα ἐφαίνοντο περισσότερο εὐχάριστα. Ἡ ἀνακάλυψις τῶν τόσων θαυμαστῶν ἐν τῇ φύσει τὸν ἐνεθουσίαζε καὶ οὕτω δὲν ἀντελαμβάνετο τὴν ἀτέλειαν αὐτῆς. Ὄταν ὁμως ὀλοκληρωμένον πλέον τὸ ἔργον εὐρέθη πρὸ αὐτοῦ, τότε εἶδε ζωηρότερον καὶ τὰ ἐλαττώματα αὐτοῦ. Αἱ ἐλλείψεις εἰς τὸ τέλειον ἔργον προβάλλουν καταφανέστεραι. Ὁ ὅλος κόσμος φαίνεται εἰς τὸν Φιλόσοφον κάπως μετέωρος ἀκόμη καὶ ἀκατανόητος ἀφ' ἑαυτοῦ. Ὅλα διὰ τῆς καταλλήλου ἐνεργείας τῆς ἐντὸς αὐτῶν ὑπαρχούσης μορφῆς χωροῦν πρὸς τὴν τελείωσιν των ἐν τῷ αἰωνίῳ ρυθμῷ τῆς γενέσεως καὶ ἀνανεώσεως τῶν πάντων. Ἡ μορφή ἐνεργεῖ ἐντὸς τοῦ κόσμου καὶ δὴ κατὰ λόγον, πλὴν οὐχὶ καὶ ἀναγκαστικῶς. Ὅπου ἡ ὕλη ἀντιδρᾷ ἔχομεν ἀπόκλισιν καὶ ἀποτυχίαν τοῦ σκοποῦ. Παντοῦ ἐν τῷ κόσμῳ βλέπομέν τι τὸ θαυμαστόν, ἀλλὰ παντοῦ ὑπάρχει καὶ ἡ ἀτέλεια, τὸ «δυνάμει».

Ἐνταῦθα πρέπει νὰ ἐμβαθύνωμεν περισσότερο εἰς τὴν σειράν τῶν σκέψεων τοῦ Φιλοσόφου. Ἐξετάζων ὁ Ἀριστοτέλης ἐμπειρικῶς τὰ φυσικὰ ὄντα—ἀλλὰ καὶ αὐτὰς τὰς σκέψεις καὶ τὰς πράξεις τοῦ ἀνθρώπου—παρατηρεῖ ὅτι παντοῦ εἰς τὸ κλειστὸν τοῦτο σύμπαν παρατηροῦμεν μίαν κολοσσιαίαν, ἐνιαίαν ἀλλὰ καὶ ρυθμικὴν κίνησιν πρὸς τι. Τοῦτο εἶναι ἡ κίνησις ἀπὸ τοῦ δυνάμει ὄντος, τῆς ἀτελοῦς ὕλης, πρὸς τὸ τέλειον, τὸ ἐνεργεῖα ὄν. Καθ' ὁδὸν εἶναι δυνατὸν τὸ «δυνάμει» νὰ σταματήσῃ καὶ νὰ μὴ χωρήσῃ πρὸς τὸ «ἐνεργεῖα». Τότε ἔχομεν τὰ τέρατα, τὰ ἀμαρτήματα, τὴν ἀστοχίαν τοῦ σκοποῦ. Ἡ ὕλη ἐφίεται τοῦ ἀπείρως τελείου, τοῦ θείου, ὅπερ δὲν φθάνει ποτέ, δὲν ὁμοιώνεται πλήρως πρὸς αὐτό. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ ἀέναντος γένεσις ἐν τῷ σύμπαντι. Ἐνεκα τῆς ἀτελείας τῆς ὕλης «ἀεὶ φθορὰ καὶ γένεσις οὐχ ὑπολείπει τὴν φύσιν». Τὸ δὲ φοβερώτερον, ὅπερ καὶ ἀπασχολεῖ ἰδιαίτερος τὸν Φιλόσοφον, εἶναι ὅτι ἡ ἀτελής ὕλη εἶναι δυνατὸν ἀντιθέτως πρὸς τὴν μορφήν νὰ ὀδηγήσῃ

ὀπίσω πρὸς τὸ ἀρχικὸν χάος, τὸ φυσικὸν καὶ τὸ πνευματικὸν τοιοῦτον. Οὐδεὶς σταθερὸς σκοπὸς πρὸς ὃν κατευθύνονται τὰ πάντα μετὰ βεβαιότητος. Τὸν κόσμον χαρακτηρίζει ἡ κίνησις. Καὶ ὅμως οὐδεμία σταθερὰ πηγὴ κινήσεως, ἥτις κινεῖ μετὰ βεβαιότητος πρὸς τὸν προθητὸν τελικὸν σκοπὸν. Διὰ τοῦτο ὁ ὅλος κόσμος εἶναι μετέωρος, ταλαντεύεται μεταξὺ τοῦ δυνάμει εἶναι καὶ τοῦ πάντα ἀνεφίκτου ἐνεργείᾳ εἶναι. Τὰ πάντα εἶναι ἀληθές ὅτι κινουῦνται πρὸς τινὰ σκοπὸν, πρὸς τὴν μορφήν. Πλὴν οὐδαμοῦ ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ ἐπιτυγχάνεται ἡ καθαρὰ αὕτη μορφή. Σμικρογραφίαν μόνον τῆς τελειότητος ἔχομεν ἐν τῇ φύσει (¹).

Μὲ πόσον ζήλον ἐμελέτησεν ὁ Φιλόσοφος τὸν κόσμον ζητῶν νὰ κατοχυρώσῃ τὸ εἶναι αὐτοῦ. Μὲ πόσῃν βεβαιότητᾳ δὲν ἐτόνισε τὴν ἐνότητα τῆς μορφῆς καὶ τῆς ὕλης διὰ νὰ ἀποφύγῃ τὸν μισητὸν διχασμὸν τοῦ ἐνιαίου κόσμου. Μὲ πόσῃν χολῇ δὲν κατέκρινε διὰ τοῦτο τὸν διδάσκαλον αὐτοῦ! Μὲ βάσιν τὴν κίνησιν ἀπὸ τὸ δυνάμει, πρὸς τὸ ἐνεργείᾳ ἐζήτησε νὰ ἐξηγήσῃ τὴν ὅλην μυστηριώδη λειτουργίαν τῆς φύσεως. Πλὴν ἐν τῇ φύσει βλέπομεν δυστυχῶς μόνον δευτερευούσας κινήσεις, ἀτελεῖς τοιαύτας. Πᾶσα κίνησις εἰς τὸν πρὸ ἡμῶν αἰσθητὸν κόσμον εἶναι συνδεδεμένη μὲ τὴν ὕλην, τὴν στέρησιν, τὸ δυνάμει. (²) Ὡς τοιαύτη εἶναι ἀπλῶς μία δυνατότης, ἥτις ρέπει μὲν πρὸς τὴν πραγματικότητα, χωρὶς ὅμως ποτὲ νὰ φθάσῃ τὸ τέλειον αὐτῆς. Εἶναι μία πραγματικότης, ἥτις ἔχει ἐν ἑαυτῇ ἀρκετὸν τὸ δυνάμει, ὅπερ δύναται καὶ νὰ μείνῃ ἀνεξέλικτον. Ἡ φυσικὴ κίνησις φαίνεται καθ' ἑαυτὴν ἀόριστος, ἀτελής, ἐνεκα τῆς ἐν αὐτῇ ὑπαρχούσης ὕλης. «Ἡ τε κίνησις ἐνέργεια μὲν τις εἶναι δοκεῖ, ἀτελής δέ· αἴτιον δ' ὅτι ἀτελές τὸ δυνατόν οὐ ἔστιν ἢ ἐνέργεια». Ἡ ἀτελής ὅμως κίνησις εἶναι δυνατόν καὶ νὰ παύσῃ νὰ κινῆ, νὰ παύσῃ καὶ ἡ γένεσις τοῦ κόσμου. Δὲν στηρίζεται λοιπὸν εἰς ἑαυτὸν ὁ ὅλος πρὸ ἡμῶν κόσμος, εἶναι τὸ συμπέρασμα τοῦ Φιλοσόφου (³).

1. Γεν. καὶ φθορ. I 3, 318 α 8 ἐ. Φυσ. III, 1, 201 α 10. β 4. 7. Περὶ ψυχ. B, 4. 415 β 1-6. Ὅλα γίνονται διὰ τὴν κατὰ τὸ δυνατόν μετοχὴν τοῦ θεοῦ. «φυσικώτατον γὰρ τῶν ἔργων τοῖς ζῶσιν, ὅσα τέλεια καὶ μὴ πηρώματα (εἰσι) τὸ ποιῆσαι ἕτερον οἶον αὐτό, ζῶον μὲν ζῶον φυτὸν δὲ φυτὸν ἵνα τοῦ ἀεὶ καὶ τοῦ θεοῦ μετέχουσιν ἢ δύναται! Πάντα γὰρ ἐκείνου ὀρέγεται, καὶ ἐκείνου ἐνεκα πράττει ὅσα πράττει κατὰ φύσιν».

2. Τὰ πάντα ἐν τῷ κόσμῳ αὐτῷ κατατείνουσι πρὸς ἓνα σκοπὸν, πρὸς ἐγγύησιν τῆς ὑπάρξεως αὐτῶν. Πλὴν «δυνάμει» μόνον καὶ οὐχὶ «ἐνεργείᾳ». Εἰς τὸ ἀπλοῦν «δύνασθαι» τῆς ὕλης καὶ «τάναντία» ἀκόμη δύνανται νὰ συμβοῦν. Μόνον εἰς τὴν καθαρὰν, τὴν ἀπηλλαγμένην πάσης ὕλης «ἐνέργειαν» ἀποκλείονται τὰ ἐναντία, «οἶον ἅμα ὑγαίνειν καὶ κάμνειν. Τὰ δὲ δύνασθαι ἀμφοτέρων ἢ οὐδέτερον». Μτ. Z, 10. 1035 α 25.

3. Ἐνῶ ὁ πρὸ ἡμῶν κόσμος φαίνεται ὡς θετικὸς καὶ συγκεκριμένους, εἶναι ἐν τούτοις τόσο ἐνυπόβητος ἐνεκα τῆς ὕλης, ὥστε οὐδεμίαν σταθερὰν βεβαιότητα περὶ αὐτοῦ δύναμεθα νὰ ἔχωμεν. Μέχρι σήμερον διερωτᾶται ὁ φυσικός: ὑπῆρχον οἱ αὐτοὶ φυσικοὶ

Ἡ ἀτέλεια αὕτη ἐν τῷ φυσικῷ κόσμῳ καὶ ἡ ἀτελείωτος κλίμαξ τοῦ ὠραίου καὶ πραγματικοῦ ἐν τῷ κόσμῳ, ἀπὸ τὸ ἐλάχιστον δυνάμει μέχρι τοῦ καθαροῦ εἶναι, ὠδήγησαν αὐτὸν καὶ εἰς τὸ ἐρώτημα: «Πόθεν ἐπὶ τέλους ὁ σχετικῶς ὠραίος οὗτος κόσμος;». Ποία ἡ πρώτη αὐτοῦ Αἰτία; εἶναι μήπως οἱ θεοὶ τοῦ Ὀλύμπου ἡ πρώτη Ἀρχὴ τοῦ κόσμου; Ἀλλ' αὐτοὶ δὲν ὑπάρχουν πλέον—Ζήτημα δημιουργοῦ δὲν ὑπάρχει διὰ τὸν Φιλόσοφον. Τὸ πόθεν ἐγεννήθη ὁ κόσμος δὲν φαίνεται νὰ ἀπησχόλησε τὸν δαιμόνιον αὐτὸν νοῦν. Ὁ κόσμος εἶναι ἢ μᾶλλον πρέπει νὰ εἶναι αἰώνιος κατὰ τὴν μορφήν αὐτοῦ καὶ τὴν ὕλην καὶ τὴν κίνησιν—εἶναι τότε ἡ πρώτη Ἀρχὴ τὰ τέσσαρα στοιχεῖα; Τὸ τοιοῦτον εἶναι ἀνόητον διὰ τὸν Φιλόσοφον. εἶναι τὸ ἄπειρον; Καὶ τοῦτο προχειρολογία διὰ τὸν ἀκριβολόγον. Ἀπειρον εἶναι τὸ ἀόριστον. Τὸ ἀόριστον ὅμως εἶναι ἄγνωστον, τὸ δὲ ἄγνωστον κατ' οὐδὲν μᾶς διαφωτίζει· τὸναντίον περισσότερον συσκοτίζει τὰ πράγματα. Ἡμεῖς χρειαζόμεθα ὄρισμόν, ἀπόδειξιν, σαφήνειαν. Τὸν κόσμον πρέπει νὰ τὸν γνωρίσωμεν διὰ τοῦ κόσμου καὶ οὐχὶ δι' ἀοριστολογιῶν καὶ φαντασιῶν.

Διὰ μίαν φοράν ἀκόμη βαθυτέρα παρατήρησις τοῦ κόσμου, γενικωτέρα τώρα. Ἐν τῷ σύμπαντι παρατηροῦμεν κίνησιν πρὸς τι, ἀπὸ τὸ ἀτέλές πρὸς τὸ τέλειον, ἀπὸ τὸ δυνάμει πρὸς τὸ ἐνεργεία ὄν. Πάντοτε ὅμως εἰς τὴν φυσικὴν αὐτὴν ἐξέλιξιν ἐν τῷ κόσμῳ προηγεῖται κάποιον τέλειον ὄν, ἐξ οὗ γίνεται τὸ δυνάμει ὄν. Τοῦτο κατόπιν θὰ χωρήσῃ πάλιν εἰς τὸ ἐνεργεία ὄν. Πρὶν ἀκόμη ἀρχίσῃ τὸ μάρμαρον νὰ γίνῃ Ἑρμῆς, πρέπει νὰ ὑπάρξῃ ἡ μορφή τοῦ Ἑρμοῦ τελεία ἐν τῷ νῶ τοῦ γλύπτου. Ἡ ὄρνις ἐξελίσσεται ἐκ τοῦ ῥοῦ, ὅπερ εἶναι δυνάμει ὄρνις. Πλὴν τὸ ῥὸν προϋποθέτει πάντοτε τὴν ἐνεργεία ὄρνιθα, τὴν πραγματικὴν καὶ τελείαν. Γενικῶς ἐνῶ φαινομενικῶς τὰ πάντα χωροῦν ἐκ τοῦ ἀτελοῦς πρὸς τὸ τέλειον, κατ' οὐσίαν ὅμως πάντοτε προηγεῖται τὸ τέλειον· «ἐκ τοῦ δυνάμει ὄντος γίγνεται τὸ ἐνεργεία ὄν ὑπὸ ἐνεργεία ὄντος, οἷον ἄνθρωπος ἐξ ἀνθρώπου, μουσικὸς ἐκ μουσικοῦ, αἰεὶ κινουῦντος τινὸς πρώτου». «Τὸν χρόνον αἰεὶ προλαμβάνει ἐνέργεια ἕτερα πρὸς ἕτερας»⁽¹⁾. Παντοῦ λοιπὸν ἡ φύσις προϋποθέτει μίαν γενετικὴν καὶ πλαστικὴν δύναμιν, ἐξ ἧς ἔρχονται εἰς τὸ εἶναι τὰ ὄντα. Ἄνευ αὐτῆς οὐδὲν γίγνεται. Αὐτὸ πού προηγεῖται πάντοτε εἶναι τὸ εἶδος, ἡ μορφή ἐκάστου ὄντος. Μορφή εἶναι παντοῦ τὸ «ὄθεν ἡ κίνησις καὶ ὁ σκοπός», ἐξ ἧς καὶ πρὸς ἣν βαδίζει ἕκαστος τῶν φαινομένων. Αὕτη προϋπάρχει τῶν αἰσθητῶν καὶ ἐξ αὐτῆς πρέπει νὰ προέρχωνται καὶ πρὸς αὐτὴν νὰ κατατείνουν τὰ πάντα. Ποία

νόμοι πρὸ δέκα χιλιάδων ἐτῶν; θὰ ἰσχύουν οἱ αὐτοὶ καὶ μετὰ ἑκατὸν χιλιάδας ἔτη; Οὐδεμία ἀπόλυτος ἐπιστημονικὴ βεβαιότης ἐν τῷ φυσικῷ τούτῳ κόσμῳ ὑπάρχει.

1. Μετ. Θ, 8. 1049 β 24 Θ, 10 1050 β 3.

είναι όμως ή τελεία αυτή μορφή; Είς οὐδέν τῶν φαινομένων εὐρομεν τήν τελείαν μορφήν. Οὐδέν ἐξ αὐτῶν εἶναι αὐτοσκοπός. Τά πάντα χωροῦν νοσταλγικά πρὸς τι. Ὅλα ἔχουν τήν ἀσθενή ὕλην καί ζητοῦν τήν μορφήν ὡς τὸν ὄρισμόν καί τήν τελειότητα αὐτῶν. Διὰ τοῦτο ή κυρία μορφή τοῦ κόσμου εἶναι μία ἀέναντος κίνησις—τοῦτο βλέπομεν ἰδίως εἰς τὰ οὐράνια σώματα. Καί ὅμως οὐδαμοῦ ἐν τῷ παντί βλέπομεν τήν σταθεράν αἰτίαν τῆς κινήσεως. Οὐδαμοῦ τὸν σταθερὸν τελικὸν σκοπὸν. Ποῖος λοιπὸν ὁ σταθερὸς σκοπὸς πρὸς ὃν κινεῖται τὸ πᾶν; Ποία ή σταθερὰ αἰτία τῆς κινήσεως; Ὅταν ἔχωμεν τήν αἰτίαν τῆς κινήσεως ἔχομεν ταυτοχρόνως καί τὸν σκοπὸν τοῦ κινουμένου κόσμου. Κάθε κίνησις εἰς τὸν κλειστὸν τοῦτον κόσμον δέν εἶναι αὐτοτελής, προϋποθέτει πάντοτε κάποιαν ἄλλην, ἣτις ἐστίν αἰτία καί σκοπὸς τῆς πρώτης. Πᾶσαι ὅμως εἶναι σχετικαί καί οὐδεμία ἔχει τήν κίνησιν ἐν ἑαυτῇ. Πόθεν λοιπὸν ή πρώτη κίνησις, ἣτις ἔθεσεν εἰς ἀέναντος κίνησιν ὅλα τὰ ἐπὶ μέρος κινητά; Τοῦτο εἶναι τὸ μεγάλο ἐρώτημα ποῦ ἔθεσεν ὁ Ἀριστοτέλης κατὰ τήν ἔρευναν τοῦ κόσμου. Τοῦτο ἀποτελεῖ τὸ κεντρικὸν πρόβλημα τῆς φιλοσοφίας αὐτοῦ, «ποία ή πρώτη ἀρχή τῆς κινήσεως».

Ἐνταῦθα ὁ Φιλόσοφος αισθάνεται τήν ἀνάγκην τῆς διασπάσεως τοῦ τεχνικοῦ κλοιοῦ, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἠθέλησε νὰ περιορίσῃ τὸν φυσικὸν κόσμον. Ἐφ' ὅσον παντοῦ ἐν τῇ φύσει κινεῖ ή μορφή, αὐτή εἶναι ή αἰτία τῆς γενέσεως «τὸ τί ἦν εἶναι τῶν ὄντων καί τὸ τέλος» αὐτῶν. Μορφή πρέπει νὰ εἶναι κατ' ἀνάγκην καί ή αἰτία καί ὁ τελικὸς σκοπὸς τοῦ παντός. Ἡ τοιαύτη ὅμως μορφή, ὡς τελεία, πρέπει νὰ εὐρίσκεται ἔξω τοῦ κόσμου τούτου τῆς ἀτελείας.

ΤΟ ΠΡΩΤΟΝ ΚΙΝΟΥΝ ΑΚΙΝΗΤΟΝ

Μορφή λοιπὸν, ἔξω τοῦ κόσμου, ἀναφωνεῖ ὡς ἄλλος Ἀρχιμήδης ὁ Φιλόσοφος, καί δὴ ή ὑψίστη, εἶναι ή ἀρχή τοῦ κόσμου, ἀπηλλαγμένη πάσης ὕλης καί πάσης ἀτελείας. Αὐτή εἶναι ή αἰτία τῆς κινήσεως καί δὴ ή πρώτη, τὸ Πρῶτον Κινοῦν, ἀκίνητον ὃν καθ' ἑαυτό. Αὐτή εἶναι ή αἰτία καί ταυτοχρόνως ὁ κύριος σκοπὸς τοῦ παντός. Ἡ ὑψίστη, ή καθαρὰ μορφή τοῦ παντός καί ὁ ἀνώτατος σκοπὸς τῶν πάντων. Ἀκίνητος καθ' αὐτὴν θέτει τὰ πάντα εἰς κίνησιν, διὸ καί τὰ πάντα κινουῦνται ἐξ αὐτῆς καί πρὸς αὐτήν. «Τὸ μὲν γὰρ τί ἐστίν (=μορφή) καί τὸ οὐ ἕνεκα ταῦτόν ἐστίν τὸ δ' ὅθεν ή κίνησις... ταῦτό τούτοις» (1). «Ἀνάγκη εἶναι τινα αἰδίου οὐσίαν ἀκίνητον· αἱ τε γὰρ οὐσίαι πρῶται τῶν ὄντων, καί εἰ πᾶσαι φθαρταὶ πάντα φθαρτά· ἄλλ' ἀδύνατον κίνησιν ή γενέσθαι ή φθαρῆναι· αἰ

1. Φυσ. Β, 7. 198 α 24 ἴδε καί σελ. 65.